Михаил ДИХАН

БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ РАЙОНИ В УКРАЙНА

през 1920-1930-те години

Михаил ДИХАН

БЪЛГАРСКИТЕ НАЦИОНАЛНИ РАЙОНИ В УКРАЙНА през 20-30-те години

Кратък исторически очерк

ОДЕСА
«МАЯК»
2004

ББК 63.3(4Укр) 622-27
63.3(4Болг) 6-27

Д 504

УДК 94(497.2) "1920-1940" – 054.62
94(477) "1920-1940" – 054.62

Книгата разказва за преселването на българите и компактното им заселване в Южноукраинските степи, за създаването на български национални райони в съветско време, за ликвидирането им след няколко години и репресирането на много българи и украинци.

Книга розказує про переселення болгар і компактне заселення в Південноукраїнських степах, про утворення болгарських національних районів за радянських часів, їх ліквідації через декілька років і про репресії багатьох болгар і українців.

Випущено на замовлення Державного комітету телебачення і радіомовлення України за Національною програмою випуску соціально значущих видань.

Д 4703010200-017 Без оголош.
217 — 2004

© М. Д. Дихан, 2004.

© О. Д. Сашків, комп'ютерне оформлення обкладинки, 2004.

ISBN 966-587-114-5

УВОД

Кратък очерк за българските преселвания в Русия

Българската държава и народ, са съставени от три големи етноса: българи, славяни и траки. През вековете българите са отъждествявани с татаро-монголите на Чингиз-хан, с угро-хуни, фини, чисти славяни и последно с тюрки, което все още се поддържа в българските учебници и исторически среди. Най-слабо досега беше изследван българският елемент, най-малко се знаеше за него поради петвековното робство, през което са загубени и унищожени българските хроники и летописи и поради забвението му.

През последните години значително се активизираха изследванията на българските историци, етнографи, изкуствоведи, журналисти и др., които препрочитат пренебрегнатите изследвания на учени от миналото, отварят източните хроники на древните народи. В края на XX век се появи и нова теория, която открива корена на българите като ирано-индийски, и потвърждава древните хроники, че Таримската котловина, която се намира в Централна Азия в полетата между планините Алтай, Хиндукуш и Тян Шан е прародина на много народи, в това число и на древните българи. Таримската котловина е люлка на първата човешка цивилизация. Именно тук е прародината на древните български родове, приносители на цивилизационните ценности на палеоевропейските народи от индоирански тип.

От други древни източници научаваме, че в тези области са обитавали до 15 народа и сред тях — народът БУЛХ-българите.

Около II век след Христа те се преместили в земите между Каспийско и Азовско морета. За преселилите се от Азия в Европа БУЛхи пишат и редица арабски, сирийски и еврейски източници и се изреждат в следния ред: хазар, БУЛГАР, басил, алан... името БУЛГАР е на същото второ място, което го сочи арменската география «Ашхарацуйц».

В различните времена от различните народи българите са наричани с различни имена в зависимост от езиковите фонетични особености, но сами себе си винаги са наричали БЪЛГАРИ.

Един от 15—те цивилизовани народи, влезли първи в историята на Древна Източна и Средна Азия, българите, тръгвайки на запад, носят и цялото свое богатство на знания, умения, култура и традиции.

През втори век след Христа българите имат държава, която в VI век попада под ударите на авари и тюрки. През 632 г. кан Кубрат възстановява Стара Велика България между Азовско и Каспийско морета.

Държавата, която създава кан Кубрат се намира точно върху земите, през които минават идващите от изток народи към Европа. Така че тези територии не са могли да бъдат удържани дълго. Затова и след смъртта на кан Кубрат неговите синове съзнателно разселват народа на българите в различни посоки, за да намерят удобни местоживеения и да се запазят като народ. Така Котраг отива във

Волжско-Камския регион, където създава Велика Волжска България. Аспарух, Кубер и Алцек тръгват за Европа. Държавата, която създава Аспарух в Дунавския регион, съществува и до днес.

Американският професор от украински произход Омелиян Притца, добър познавач на древните езици, доказва, че българският език принадлежи към ирано-индийската говорна група.

Ние, съвременните българи, сме по преимущество българи с влив от славяни и траки. Чиста раса няма никъде на света.

През 660 г. кан Аспарух се настанява със своите войски и народ в земите между Прут и Днестър. Българската държава е била създадена след неговите походи срещу Византия и разгрома на нейните войски през 680, 681 години.

Важен етап в развитието и укрепването на българската държава е покръстването на България от кан Борис I през 865 г. Преди покръстването равноапостолите Свети Кирил и Свети Методий създават българската писменост (855-глаголица, 864-кирилица) и литературен български език, които поставят началото на великата славянска цивилизация, която с неотслабващи темпове се превърна в световна цивилизация.

Известно е, че православието идва в България от Византия. Преведените от славянските първоучители Свети Кирил и Свети Методий Библия и други свещени богослужебни книги от староеврейски и старогръцки езици стават основа за развитието на книжнината на България. Създадената през 882 г. Киевска Рус, чрез посредничество на България, през 988 г. приема православието. Първата

руска светица е княгиня Олга – внучка на българския цар Борис I. През 903 г. Олга била заведена от Плиска в Киев за жена на малолетния княз Игор. През 912 г. тя става съпруга на княз Игор. През 944 г. княз Игор е убит, когато взема данъци от древлянините. От 944 и до 969 г. княгиня Олга управлява Киевска Рус и обединява доста славянски земи, укрепва младата Руска държава.

Олга приема християнството. Но едва нейният внук княз Владимир Велики покръства своята държава, народ и след това моли българския цар Самуил да му прати учени хора, свещеници, писатели и книги, за да запознаят народа с основите на новата религия. През 988 г. повече от 100 българи, начело с епископ Михаил, пристигат в Киевска Рус.

Колкото по-близък е краят на земния ми път, толкова повече искам да науча за миналото на моя род, корен, моя народ и неговата горчива съдба. Аз съм човек, който живее предимно с миналото, който търси поддръжка, връзка с миналото, а тази връзка означава верност на заветите на нашите предци – да останем българи и в новата ни родина, да опазим своя род, своята духовна същност, традиции, обичаи, култура и преди всичко – езика, най-главния белег на етноса. «А тази вярност на заветите на нашите прародители – подчертаваше Николай Бердяев – е вътрешна връзка с прадедите, с родината, с всичко свещено, тя е винаги връзка с творческия процес, обърнат към бъдещето, към разрешаване, към изпълнение, към създаване на новия свят, новия живот, към съединяване

на новото със старото, което остава във вечността».

В тази работа аз имам една скромна задача — историческата съдба на една част от българската диаспора в Южна Русия, която през 20-30 г. на XX век се озова в състава на Съветска Украйна. Става дума за 150 хиляди българи, които през тези години живяха и твориха в българските национални райони в Украйна.

* * *

В написването на тази книга аз използвах изследванията на доста учени. Това са: А. Скальковский. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848 г.; А. Клаус. Наши колонии. Опыт и материалы по статистике иностранной колонизации в России. Вып. I, СПб, 1869 г.; И. И. Мещерюк. Переселение болгар в Южную Бессарабию. 1828-1834 Кишинев, 1965 г.; И. И. Мещерюк. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел в Южной Бессарабии (1806-1856), Кишинев, 1970 г.; Иван Грек, Николай Червенков. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. София, 1993 г.; История городов и сел Украинской ССР. Одесская областъ, Киев, 1978 г.; М. Дихан. Болгари-політеміграпти у соціалістичному будівництві на Україні (1924-1929 рр.), Київ, 1973 р.; Михаил Дихан. Участието на българските политемигранти в изграждането на социализма в Украина. 1924-1929 г. София, 1977 г.; И. Ф. Грек. Школа в болгарских и гагаузских поселениях Юга

Российской империи в первой половине XIX века. Кишинев, 1993 г.; Демиденко Л. А. Культура и быт болгарского населения в УССР. Киев, 1970 г. и др.

Основните извори, използвани в написването на историята на българите в Украйна, се пазят в архивите на Одеса, Запорожие, Днепропетровск, Киев, София. Преди всичко това са фондовете на Новоросийския и Бесарабския генерал-губернатор и Попечителния комитет за чуждестранните преселници в Русия в Държавния архив на Одеска област, бившите партийни архиви в Одеса, Запорожие, Днепропетровск и др. градове. За съжаление, в Държавния архив на Одеска област не са запазени архивите за 1929-1944 г.

Един от важните извори в написването на тази книга са вестниците «Колективист» — орган на Централното българско бюро на ЦК на КП(б)У от 1924-1939 г. От този вестник аз научих доста факти от живота на българските национални райони в Украйна (колективизация, национално строителство, откриване на български училища, създаване на българския драматичен театър «Г. Димитров» в Одеса през 1934 г., издаване на районни вестници, на републикански български списания, а също научна, учебна, методическа и художествена литература).

Значителна помощ в тази работа ми оказаха спомените на Александър Кетков, Пенчо Стоилов Митев, професор Иван Ганевич, българските политемигранти Борис Симов, Янко Комитов, Панайот Яръмов, академик Жак Натан, дъщерите на Райна Кандева, председателя на Благоевския селски съвет Лидия Габер, директора на Благоевския

музей по историята на село Олга Черниденко-Прибилска, Иван Ергиев, Николай Иванович и Иван Николаевич Михайлови, научните сътрудници на Одеския областен държавен архив Вероника Юриевна Алексеева, Степан Андреевич Желязков и др., на които изразявам най-сърдечна благодарност и признателност.

През последните 70 години историческата наука в СССР и в страните — нейни сателити — беше превърната от Сталин в инструмент на апология на вулгаризираните закони на марксизма, на външната и вътрешната политика на КПСС. Оттука идва политизация, догматизъм, схематизъм в разглеждането на историческия процес.

Сталинизмът претендираше на универсална истиност, той поддържаше официалното митотворчество от страна на всички държавни институции, които превърнаха живота на хората в техните страни в социален експеримент, провеждан «отгоре» в условията на тоталитарна диктатура. Сталинизмът в историческата наука — това е тотална система на държавен контрол и терор с цел на утвърждаване на символа на вярата в левоекстремистски догми в псевдонаучна опаковка.

Крахът на «реалния социализъм» това е крах на този строй, на мисли, на тези идеи, които се насаждаха с помощта на терор.

Без критично преодоляване на сталинското наследие ние сме обречени на съществуване извън света на съвременната цивилизация. Разбира се, това обстоятелство изисква разглеждането на историческия процес в новите условия. Той изисква преоценяване на миналото. Всичко публикувано

досега по история на СССР, България по световния исторически процес носи в себе си този догматизъм, тази мъртва идеология. Обаче, доста хора не искат доброволно да се лишат от тези илюзии. Но времето ни налага да направим това и да се върнем към истината.

Макар че тя, истината, се отличава с незавършеност, тя изисква многогласие за своето изразяване. Истината, както и самият живот, не е битийна, а събитийна, истината това е събитие, т.е. нещо, което произхожда, а не окончателно установило се.

ЧАСТ ПЪРВА.

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО И ПОЛИТИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В УКРАЙНА ПРЕЗ 20-30-ТЕ ГОДИНИ

Глава I. ПРЕСЕЛВАНЕ. УСТРОЙСТВО. СОЦИАЛНО ПОЛОЖЕНИЕ

а) Масовите преселвания на българите в Русия

След падането на България под турско робство в края на XIV век, унищожаването на местните български светски и църковни власти, султанска Турция установява в страната свое неограничено господство. Българите са лишени от всички права и превърнати в «рая». Неимоверно тежкото положение на българите се засилва и от това обстоятелство, че на страна на Турция като неин съюзник е Цариградската църква начело с патриарха. Унищожаването на църковната независимост на България тежко се отразява върху живота и развитието на българския народ.

Това двойно угнетение особено се усеща в Източна България. Турците и гърците усилват експлоатацията, ограбването на народа и неговата асимилация. Народът вдига едно въстание след друго. Особено тази борба и хайдутството се засилват по време на Руско-турските войни през втората половина на XVIII и първата половина на XIX век.

Една от формите на тази борба, на този протест на българите срещу турците и фанариотите (гръцкото духовенство) се изразява в преселването на българите в Русия, в княжествата Молдова и Валахия.

Миграцията на българите в съседните страни започва веднага след падането на България под турско. Обаче масовите преселвания се отнасят към втората половина на XVIII век и са свързани с Руско-турските войни и кърджалийските кланета, безредици, а също и с заинтересоваността на Русия да усвои отново завоюваните територии.

В началото на XIX век във връзка с това, че в Южна България кърджалийските банди на Пазванд Оглу и Кара Феджи опожаряват повече от 200 села и избиват техните жители, селяните от Буюк Буялък, Кучук Буялък и от Пашакьой, спасявайки се от клането, потеглят към Созопол. Група от 47 семейства (около 500 души), оглавявани от местния свещеник на Голям Буялък пристигат в Созопол — на 73 километра от родното пепелище.

Тук по това време се намира руски кораб с капитан-италианец Мускули. Свещеникът разказва за трагедията на своите съселяни и моли капитана да спаси нещастните и да ги вземе на кораба.

Капитанът проявява добросърдечие и разрешава на бежанците да се качат на кораба. Слава Богу, нещастните са спасени.

В книгата на Аполон Скальсковский «Болгарские колонии в Бесарабии и Новороссийском крае» се отбелязва, «че на 29 септември 1801 г. в Одеса на кораба на капитан Мускули пристигнали 47 семейства, българи-беженари, всичко към 500 души».

От В. П. Ващенко научаваме, че през същата година в Одеса пристига още една група българи от 19 семейства — 148 души.

Във връзка с настаняването в Одеса на българите-бежанци Царят издава заповед Новоросийският генерал-губернатор Миклашевски да приема и разселва българи и гърци, които самостоятелно пристигат в Русия.

През януари 1802 г. с Царски указ е утвърден доклада на Сената по предимствата на преселниците и бежанците.

И Царят, и Сенатът предлагат на представителите на царската администрация да им оказват покровителство, привилегии, както по въпроса за поданство, така и по предоставяне на земя, да се разработват

условия за заселването, определяне на суми, необходими за строителство на жилища, придобиване на имот, добичета и т. н.

Сенатът поддържа и предложението за освобождаване на пристигналите българи и гърци от изплащане на данъци за 10 години, освобождаване от служба в армията. Връщането на заемите се предвижда след 10 години. Всеки има право да напусне Русия, когато пожелае.

През 1802 г. още един Царски указ е адресован до Новоросийския генерал-губернатор Миклашевски. В него се отбелязваше, че във връзка с тежкото положение на българите и другите християни в Отоманска Турция Новоросийския край има възможност да засели доста българи и други християни. Царят заповядваше на губернатора да вземе мерки по оказване необходима помощ на преселниците. Подчертаваше, че не бива да се допуска закрепостяване нито на един от преселниците. През същата година с друг Указ се предвиждаше предоставяне на 50 хиляди рубли за изкупване на земя на преселниците българи, гърци и менонити. По това време бяха систематизирани и допълнени привилегиите за чуждестранните преселници в доклада на Министерството на вътрешните дела «О правилах для принятия и заселения иностранных колонистов», които бяха одобрени от царя. Тези правила провъзгласяваха за чуждестранните преселници свобода на вероизповеданието, освобождаване от плащане на данъци и изпълняване на всякакви повинности за 10 години. Всичките колонисти можеха да получат по 60 десетини земя на семейство, заем за изграждане на жилище, купуване на добитък.

Генерал-губернаторът Миклашевски предложи на Одеския градоначалник Григорий Кирияков да определи място за настаняването на българските бе-

жанци, пристигнали в града на 29 септември 1801 г. Последният предложил на българите да се настаняват в югоизточната част в покрайнините на града докато в Санкт Петербург се решава въпросът за тяхната съдба.

За да изкарат зимата, българите започват да изграждат землянки, къщи и на това място бързо израства улица Болгарская. В документите от онова време виждаме фамилии Добреви, Иванови, Сербинови, Българови.

Одеските власти привествуват пристигането на различни народи в младия град в Новоросийския край. Ако украинците се славеха като добри хлебороби, руснаците с риболов и лов, гърците-мореходи и търговия, евреите — занаяти и дребна търговия, молдавците — царевица, лозя, българите — градинари и тъй нататък.

Когато през февруари 1802 г. основната маса на българските преселници напуска Одеса и започва да изгражда своите нови села Голям Буялък и Малък Буялък, в Одеса остават незначителна група занаятчии.

Към средата на XIX век на улица Болгарская има вече 48 къщи, повечето от които си остават землянки.

Райко и Никола Ергиев, Яни Мавродий, Илъчо Тодор, Михаил Дука, Якуб Прибилски и др. семейства, които получават кредити в местната банка, купуват коне, каруци, селскостопански инвентар и в края на месец февруари керванът потегля към мястото, определено от генерал-губернатора на Херсонската губерния Миклашевски.

Сега ще разгледаме процеса на масовото преселване на българите в Русия през първата половина на XIX век, а след това ще се върнем към основаването на Голям Буялък.

През 1751, 1763, 1801, 1818 и др. години са издадени царски манифести, които приканват чужденците да се заселват в Русия, гарантиращи им определени права и привилегии.

Първото, най-значително преселване на българите в Русия става по време на Руско-турската война от 1768-1774 г., когато 3000 българи от село Алфатар Силистренско, а също от русенски, видински, добрички и други села се обръщат към главнокомандуващия на руската армия граф Румянцев с молба да им разреши да заминат за Русия.

През есента 1773 г. тези бежанци напускат родните села и се настаняват в селата на Бугската казашка войска – Димитровка, Аджанска и Диковка. През юни 1774 г. тези бежанци се настаняват на река Синюха и основават село Олшанка (първо българско село в Украйна).

През 1999 г., с участието на ръководството на Кировоградска област, Олшанските власти и представители на Асоциацията на българските културни дружества и организации в Украйна се състояха празници в Олшанка, Добра и Станковата, посветени на 225-годишнината от основаването на Олшанка.

В началото на XIX век се създават известни български колонии в Херсонска губерния и Крим, Голям и Малък Буялък (1802 г.), Терновка (1804 г.), Стари Крим, Болта Чокрак, Кишлав (1801-1803), Паркани, Кубанка, Катаржино (1804).

Върху тези български колонии се разпространяват условията на посочените царски манифести.

Първото масово преселване на българите в Бесарабия става по време на Руско-турската война от 1806-1812 г. След войната Бесарабия влиза в състава на Руската империя.

Руско-турската война от началото на XIX век става един от преломните моменти в историята на заселването на българите в пределите на Руската империя. С нея е свързано първото масово преселване на българите в Бесарабия, която след войната влиза в състава ѝ. То е обусловено от продължаващите феодални междуособици в Османската империя, от по-широкото и активно участие на българите във войната на страна на Русия, от голямата заинтересованост на Русия за стопанското усвояване на рядко заселения Буджак.

Тогава руските власти в лицето на командващия молдавската армия Михаил Иларионович Кутузов обещават на преселниците особено административно устройство, независимост от местните власти, редица икономически привилегии. Това привлича вниманието на значителна част от населението на Североизточна България. При това видни дейци на българското освободително движение от онова време, преди всичко Софроний Врачански, смятат, че е възможно да се създаде автономна формация извън пределите на българските земи и подкрепят масовата емиграция на българите в Молдавия, Валахия и в руска Бесарабия.

Основният поток на българските преселници тръгва от Разградско, Силистренско, Свищовско, Габровско, Севлиевско, Плевенско, особено от предпланинските райони на България.

През 1816 г. българите и гагаузите, по данни на И. И. Мещерюк, в Бесарабия наброяват 20 496 души. През 1819 те са вече 24 000 души.

През първата четвърт на XIX век тук възникват следните села: в 1808 г. Казаяклия; в 1809 – Кубей; 1811 – Каракурт, Курчи, Конгаз; 1813 – Чийшия,

Тараклия, Чешма-Варуита; 1814 – Ташбунар, Бешалма и др.

Руско-турската война от 1828-1829 г. доведе до масово преселване на българи в Русия. Още в началото на тези преселвания през първата половина на XIX век руският император Николай I предвижда преселване в пределите на Русия на ония българи, които ще участват във войната на страна на руските войски.

От своя страна Новоросийският и Бесарабски генерал-губернатор Михаил Воронцов още на първия етап на войната през 1828 г., като командващ руската армия при освобождението на Варна от турците, прави опит да организира преселване от български земи в Русия на моряци, корабостроители и занаятчии. Обаче масовото преселване става чак след сключването на мирен договор с Турция.

Развитието на военната кампания обуславя по-широко участие на българското население във войната. Въпреки намеренията на официална Русия, която се стреми да контролира действията на българите и да не допусне масово участие на населението, то придобива характер на широко организирано националноосвободително движение. Войната свършва. През есента на 1829 г. е подписан Одринският мирен договор. Но той не донася никакви промени в политическото положение на българите, поставя ги в районите на българските земи, завзети от руската армия, пред съдбоносен избор. Едни, оглавявани от ръководителя на доброволческите отряди Георги Мамарчев, смятат, че е необходимо да продължат въоръжената борба за политическо освобождение. Други призовават да се примирят със създалото се положение. Трети настояват незабавно преселване. Последните са били от районите на

Странджа-Сакар, Адрианопол и североизточните райони на българските земи.

Изразител на волята на третата група е Иван Селеминski, който става един от организаторите на самото преселване.

Само няколко думи за втората причина на преселването. Първата, разбира се, била политическа, която не променя съдбата на българите. Втората причина е икономическа: недостиг на земя, пречки от турските власти за развитието на промишлеността и търговията. Всичко това определя решението за преселване на цели градове и села, отделни родове и семейства. И. И. Мещерюк посочва, че от септември 1829 до юли 1830 г. са получили билети, тоест разрешение на жителство, за преселване в Бесарабия 61 580 души, в Одеса – 2745, в Крим – 2147, а всичко в Русия – 66 462 души.

Основната маса преселници минава през Сатуновската карантина. През септември 1829 г. от село Бююк Буялък пристигат в Русия 40 семейства, а през октомври същата година 4 семейства от Кючук Буялък през септември 10 и през октомври 4 семейства. (И. И. Мещерюк. Переселение болгар в Южную Бессарабию 1826-1834 г. Кишинев, 1965 г., с. 86).

През 1829 г. в Голям Буялък се появяват още 57 нови дворове. За съжаление, още не съм установил фамилните имена на тези нови преселници.

По това време България напускаха неголеми групи емигранти, защото доста от желаещите да се преселят нямаха средства за път. Мнозина се колебаеха. Руското правителство също не разполагаше със свободни средства за оказване на достатъчна помощ на преселниците. Именно тези обстоятелства попречиха за по-голяма емиграция.

От българските села Буюк Буялък и Пашакьой през 1801 и 1829 г. в Русия се изселват 331 семейства – 2103 души (от Кючюк Буялък – 100 семейства – 772 души (И. И. Мещерюк. Переселение. стр. 114).

Около 150 хиляди българи напуснаха родния край през първата половина на XIX век и се настаниха в Южна Русия и Бесарабия. Те основаха тук 83 села и два града: Болград и Комрат. За да се управляват тези колонии и да им се окаже съществена помощ в тяхното устройство, през 1818 г. беше създаден Попечителен комитет за чуждестранните заселници в южния край на Русия, за който ще кажа няколко думи в раздела за административното устройство на преселниците.

б) Административно устройство на българите в Южна Русия

През първите две десетилетия на XIX век българските преселници в Южна Русия и в Бесарабия водеха борба за свое административно устройство на държавните земи. Те отказваха да приемат руско поданство, да положат клетва пред императора Александър I и заплашваха, че ще напуснат пределите на империята, ако властите не им предоставят държавни земи.

През 1818 г. е създаден Попечителен комитет за чуждестранните заселници в южния край на Русия. За попечител е назначен героят на Отечествената война от 1812 г. и участник в Руско-турските войни през 1787-1791 и 1806-1812 г. генерал Иван Никитич Инзов, който добре познава този край и бил два пъти ранен край Бендери и Измаил. Именно по негово настояване Александър I през март 1819 г. взема реше-

ние да им предостави права на чуждестранни колонисти.

Указът на правителствения сенат от 29 декември 1819 г. и Особеният акт на Министерството на вътрешните работи от 20 май 1820 г. стават основа, по която всяко българско семейство получава 60 десетини земя за вечно владеене без право на покупко-продажба. Преселниците се освобождават за редица години от данъци и повинности, от набор на новобранци в армията и в мирно време да разквартируват войска по домовете си, разрешено беше на колонистите да купуват земи извън територията на въдворението, да влизат в други съсловия, като си запазват правата на колонисти, да вършат вътрешна и външна търговия.

През 1818 г. българските колонии в Херсонска губерния и Крим минават в подчинение съответно на Херсонска и Таврическа кантора на чуждестранните заселници към Попечителния комитет. За разлика от Бесарабия, тук българските колонии се подчиняват на надзорници (смотрители), които едновременно управляват немските колонии.

С името на генерал И. Н. Инзов е свързан най-щастливият период в живота на българските колонисти. Изминаха вече век и половина от неговата смърт през 1846 г., а той е жив между българите. За него е бил изграден край Болград храмът «Свети Митрофан», където той намери вечен покой. Неговото име цял век носеше централната улица на Болград. Сега отново е възстановена, в Таврия в негова чест е наречено село Инзовка, в България има село Генерал Инзово. През 1996 г. в Одеса издателство «Маяк» публикува прекрасна повест на писателя Иван Ненов «Попечителят» на български и украински езици.

Според Парижкия мирен договор от 18/30 март 1856 г. Русия отстъпва на Молдавското княжество част от територията на Бесарабия, на която се намираха 40 български села, в това число и град Болград. Оттогава историята на бесарабските българи се развива в рамките на две държави. А това доведе до промени в социално-икономическо и политическо положение на колониите, преминали към Молдова.

Оказалите се в пределите на Молдавското княжество българи и гагаузи от отделената част на Бесарабия поставят пред местните власти, а също и пред Петербург и Европейската комисия по устройство на Молдавското и Влашко княжества въпроса да се запазят техните права и привилегии, които са имали в Русия. При това те заявиха, че в противен случай ще бъдат принудени да се преселят в Русия в течение на установения с Парижкия договор тригодишен срок. Ръководителите на Молдавското княжество тържествено потвърдиха запазването на предишните права и привилегии на колонистите. Преди всичко беше запазено тяхното административно-териториално устройство. Обаче, когато измина тригодишният срок за доброволно преселване, Молдавското правителство започна да лишава колонистите от ония права и привилегии, които са имали преди. То в частност обяви рекрутски набор, увеличи данъците, открито започна да провежда политика на румънизация. В края на 1860 г. беше ликвидирано тяхното специфично административно-териториално устройство. Българите се дигнаха за защита на своите права, особено срещу рекрутския набор. Правителството започна репресии срещу българите и гагаузите. Между 4 и 10 ноември 1860 г. в Рени и Болград стават вълнения. Пролива се кръв. 10 души са убити и 100 ранени.

Промяна в политиката на Молдовското княжество и на Обединените княжества към местното население и преди към колонистите, от една страна, и провежданата от 1856 г. агитация от страна на Русия за преселване довеждат до масова емиграция на българи, гагаузи, руснаци, украинци и дори молдованци първоначално в руската част на Бесарабия, а от пролетта на 1861 г. в Приазовието. По данни на Иван Иванов, който тогава се занимава с бежанците, в Таврическа губерния се отправят на заселване 4300 семейства (около 21 500 души).

Някои български села в Южна Бесарабия напълно опустяват (Тропокло, Новокарагаач, Новопокровка). По-късно тук се заселват други народности. Големи промени стават в самия Болград. Преселването особено силно засяга източната му част, т. е. така наречените «стари преселници». Значителна част от тях отиват в Приазовието. През 1862 г. недалеч от Болград, в руската част на Бесарабия, болградчаните основават село Болгарийка (сега Зализничное).

За тези преселници Руското правителтство отделя 214 000 десетини земя, предоставя парична помощ, освобождава ги редица години от данъци и повинности. На всяко семейство се предоставят 50-60 десетини земя.

Отначало Приазовските българи кръщават селата с имената на ония села, откъдето идват. Така колонията Преслав отначало се нарича Ташбунар, Софиевка – Шикирли Китай, Строгановка – Дермендере. Поради това, че преселниците от едно село от Южна Бесарабия основават по 2-3 нови селища, например напусналите Чешмекьой образуват 2 села, Карагач – 3, Еникьой – 2, Троян – 2, Вайсал – 2, Бановка – 2 и т.н., то новите получават други названия. Така преселниците от Кайраклия основават Гюневка и Ра-

доловка, от Вайсал – Дяновка и Райновка, от Чешма Варуита – Богдановка и Степановка, от Импуцита – Манойловка и Зеленовка, от Еникьой – Романовка и Вячеславка, от Бановка – Бановка и Мариновка.

Едновременно с преселването на българи от Молдавското княжество става последната масова емиграция в Русия от българските земи. Преселването започва през лятото на 1860 г. Като цяло то е организирано от Русия и обхваща населението от северозападните райони и Одринския край на българските земи. Руските власти насочват преселниците към Приазовието и Крим – в районите, които са оставени от татарско-ногайско население.

Българската историчка Елена Хаджиниколова пише, че по това време в Русия отиват 16-17 хиляди българи от Видинско.

Обаче плановете на Руското правителство не успяват. Виждайки пагубните във всички отношения последствия от изселването на голям брой население, лидерът на българското националноосвободително движение Георги Раковски категорично застава против това движение и организира контрапропаганда: изказва се в печата, издава брошурата «Переселение в Русия или руската убийствена политика за българите», включва в тази дейност бележити българи като Сава Радулов, Иван Кършовски, Стоян Балкански, Любен Каравелов, Васил Попович и др.

Самото руско правителство се оказва неподготвено да изпълни обещанията си и да настани толкова хора на таврическите земи. Няколко години са неурожайни, сухите степи на Приазовието и Крим утежняват положението на преселниците и обуславят завръщането им на родината. На 1 ноември 1862 г. в Таврическа губерния остават 201 семейства със 793 души.

Останалите видински българи основават колонията Терновка.

Това масово преселване в Русия е най-трагичното. По пътя в Русия и обратно хиляди българи загиват от болести, глад и студ.

Не е било лесно и приспособяването на бесарабските българи в Приазовието. Годините 1862-1865 са неурожайни. Тази природна стихия кара някои да предприемат опит и да се преселят на Кубан. Но Правителството им отказва и им отпуска 51 хиляда рубли за постройка на църкви, за откриване на специално училище в Преслав, да се оставят на колонистите за пет години (1866-1870 г.) всички доходи от резервните и излишни земи на българските колонии.

Тези мерки в крайна сметка изиграват ролята си. Само жителите на Второконстантиновка от Мелитополски уезд напускат колонията и се «пръскат по разни селища».

Образуването на нови български селища в Приазовието изисква създаването на органи на управление. Всяко от тях представлява отделно селско кметство, ръководителят е изборен.

В Приазовието няма общ административен орган за българските колонии каквито има в Бесарабия. Посочените български колонии в Приазовието влизат в състава на Попечителския комитет, както и всички други български колонии в Русия.

Към средата на 60-те години на XIX век българите образуват три района с компактно заселване (Руска Бесарабия, Румънска Бесарабия и Приазовието), които имат свои административно-териториални органи на управление, а също редица разпръснати български колонии в Крим и Херсонска област (близо до Одеса, Николаев и Тираспол). Български преселеници живеят също в градовете на Южна Украйна и Молдова.

В 1897 г. според официалното Първо всеруско преброяване броят на българското население в Бесарабска, Херсонска и Таврическа губернии е 170 хиляди души, в това число в Бесарабия – 103 хиляди, в Крим – 5840. Гагаузите са 58 хиляди. Обаче аз смятам, че българите са били повече, защото по време на преброяването за основа се вземаше езиковият фактор, а не произходът.

Нарастването на населението в българските колонии е свързано със засилването на миграционните процеси в тях през последната третина на XIX век. До 1881 г. в Крим се появяват няколко нови български села. Село Сарабуз е основано от българи от Терновка в Мелитополски уезд. Населението на старите кримски български села заселва Алач, Колпак, Кабурчак, Османчик, Сержеут. По-късно тук възникват още редица български села: Софиевка, Степановка, Български Ишун, Коктебел. В тяхното създаване участвуват и приазовските българи.

В края на XIX век и началото на XX преселници от стари български села в Бесарабска губерния образуват редица селища Софиевка, Нова Тараклия, Исерлия, Нови Чумлекьой, Валя Перже, Стояновка, Викторовка, Константиновка, Възнесени, Купаран, Колибабовка и др.

В началото на XX век българите от Южна Русия, предимно от Бесарабия, правят първи опит да емигрират в Америка.

По време на столипинската реформа през 1906-1912 г. доста българи от Южна Русия се преселиха на свободни земи в Сибир, в Тургайските степи на Казахстан, в Акмолинската област. Практически от всяко българско село за Сибир заминават по няколко семейства. Обаче мнозина от тях се върнаха поради «лоша реколта».

Глава II. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ ПРЕЗ 1918-1939 г.

а) Социално-икономическо положение през 1918-1924 г.

Болшевишкият преврат през октомври 1917 г. сложи началото на установяването на съветската власт по цяла Русия, в това число и в местата, населени с българи: Бесарабия, Приазовието, Крим, Одеса. Болшевишкият преврат беше осъществен от революционните войници и работниците от промишлените центрове на страната. Селското население, в това число и българите, остана пасивно към революционните събития.

Във връзка с това, че през януари 1918 г. в град Болград, центъра на българските колонии в Русия, обстановката беше тежка, поради окупирането на Бесарабия от румънските войски, болшевиците от VI армия на румънския фронт разгърнаха дейност по събиране на сили, поддържащи руската армия срещу румънците, а и цялото българско, гагаузко, украинско и руско население, започна да се въоръжава и да създава воински части и отреди на борба с окупантите. Бяха създадени Болградски и Бендерски български полкове, Кубейски и Вулканештски революционни отряди и те заедно с частите на VI армия на 8-9 януари установиха съветска власт в Болград.

От 9 до 12 януари 1918 г. съветската власт беше формално провъзгласена във всички български села в Южна Бесарабия. По същия начин на 18 януари 1918 г. революционните болшевишки войки в Одеса разгромиха украинските национални войски – гайдамаците, и установиха нова власт.

След няколко дни в българските села край Одеса – Голям Буялък, Малък Буялък, Катаржино, Кубанка, беще установена съветска власт и бяха избрани Съвети, в които влязоха участниците на Първата световна война.

В селския съвет на Голям Буялък влязоха Д. Г. Христов, Ф. М. Дойчев, Иванов и други селяни. Същите органи бяха създавани по всичките краища на страната. До февруари 1920 г. в Южна Украйна на власт идваха болшевики, австро-германци, англо-французи, махновци, деникинци, григориевци и всички ограбваха народа и разстрелваха своите противници. И българите, които са били предимно средняци и богати, оказваха съпротива на всичките власти, в това число и на болшевиките. Така, например, през лятото на 1919 г. въстана цялото село Голям Буялък.

Всеки ден се засилваше дейността на продоволствения отред, който изземаше у селяните хляба. Възмутени от тези действия, жителите на Голям Буялък под въздействие на най-авторитетните стопани през нощта разстреляха ръководителите на този отряд и събраха цялото село на централния площад. Тук се намираха и ръководителите на комитета на бедните селяни А. А. Себов, В. И. Радославов и Н. И. Себов. Ръководителят на въстаналите селяни даде заповед на пленените музиканти да свирят погребален марш. Един от червеноармейците-музиканти, като че ли казал: «Ние, музикантите от Червената армия, заповеди на кулашки бандити не изпълняваме». Един от въстаниците го ударил по лицето, червеноармейците подхванали, падащия другар и засвирили «Интернационал». Въстаниците разстреляли всичките червеноармейци, а също и председателя на комбеда, баща на 9 деца, А. А. Себов, В. Н. Радославов,

Н. Л. Себов. Към 60-годишнината на Съветската власт в село Благоево беше установен мемориален знак в чест на загиналите през юни 1919 г.

В многобройните беседи с моя чичо Танас Савелиевич Себов, който е бил участник във въстанието на село Благоево срещу съветската власт през лятото 1919 г., ми разказваше, че по-богатите селяни заедно с представителите на старите власти под заплаха на физическа разправа принудили цялото мъжко население да се въоръжи с вили, лопати, ловджийски пушки и оръжие и да вземе властта в селото в свои ръце. На централния площад се събрали повече от хиляда мъже, възбудени, викащи, проклинащи съветската власт, те тръгнали към железопътната гара Сербка на 10 километра на североизток от Голям Буялък.

Между въстаниците били и братята на Танас Себов Лука и Степан. Няколко вериги селяни, като се озовали в степта, били обстреляни с оръдията на броненосеца на Червените. Шрапнелните снаряди, които се разкъсвали над главите на въстаниците, предизвикали паника. Започнало бягство, спасяване. Носели се слухове, че въстанали и немските колонисти в съседните села.

«Към края на 1918 г. учителят от украинското село Гуляй-поле Нестор Махно вдига селяните от Таврия на борба с чуждата немска окупация — разказва в книгата «Българи в Таврия» Мишо Хаджийски. — Нестор Махно намери поддържка и в българските села в Палаузовка, Дионовка (Лозоватка), Троян и Цареводаровка (Ботево) се формират въоръжени отряди. Нестор Махно обикаля българските села и подканя жителите им да вземат участие във въоръжената борба. На митингите Нестор Махно говори на български, а позивите съставя адютантът му, понеже самият Махно знае лошо български. Цяла година борба с оку-

пантите, и Нестор Махно заема една територия със стотици хиляди души. Държавицата му се простира от брегoвете на Азовско море до Кременчуг и от Донбас до Днепър. Седалището на правителството му остава в Бердянск. В Бердянск освен позивите му излизаха и вестници на български език. След една и половина година Нестор Махно се оттегля в Таврия. Преследван е от армията на генерал Деникин, който се помни от народа като достоен последовател на инквизиторите. Заедно с щаба му пътували и бесилката. Наказателният отряд «Дроздов» прочиства селата през решето. След генерал Деникин идва барон фон Врангел. Българската Таврия за няколко месеца беше окупирана от войските му. Бе извършена същата мобилизация. Хиляди младежи бяха избити в битката за Перекоп. Барон фон Врангел се връща в Крим, а Таврия остава без военна власт. Настъпиха още потежки дни. Появиха се въоръжени разбойнически отряди. Особено се отличаваха ростовските и одеските босяци. Последните бяха предводени от прочутата Маруска. В продължение на няколко години из цяла Таврия върлуват разбойници. Особено пострадаха селата Ботево, Инзово и Коларово, които претърпяха тежка артилерийска бомбардировка.

С цел да се защитят селата българският полковник Малаков от Ботево заедно с други български офицери организира полк за самоотбрана. Полкът се състои от българи, главно студенти от Преславската, Ногайската (Приморск) и Бердянската гимназии и духовното училище. Въоръжени с картечници, леки оръдия и благодарение на отлично организираната отбрана, полкът в боевете при река Молочна и Куца Бердянка разпръсква по-силния въоръжен враг. Обаче Фрунзе след разгрома на Врангеловата армия при Каховка помита българския полк, който бе като песъчинка в

морето. В боен ред, но със значителна загуба, полкът се оттегля в Крим. Обаче там генерал Врангел, убеден монархист и противник на всякаква автономия, разоръжава българските легионери.

От ноември 1920 г. в селата след премахване на старите кметове (старости) се назначават комисари. В повечето случаи руснаци. И само няколко българи има сред тях. Такива бяха в Инзово Жуков, в Чушмелий (Богдановка) Иван Манолов, в Долния Караагач (Ановка) Митю Багурчето и още десетина други. «За тези хора — разказва М. Хаджийски — не съществуваше понятие чест и човещина. В старанията си те надминаваха руснаците. Иван Манолов (народът му бе дал прякор «мужичок») сам без съд и следствие разстреля «контрареволюционерите». Той яздеше из селата с лична охрана от петима черкези, като паша. При влизане в селото заповядаше на черкезите да стрелят, за да знае малко и голямо, че Манол иде. Особено беше се проявил в ненавистта към свещениците. Свещеникът от Инзово, отец Фьодор, биваше викан често в канцеларията на комисариата».

След жестоките размирни години, които донесоха големи жертви (само в Таврия загинаха 10 хиляди) в Приазовие и Одеска област се установи съветска власт.

Въстанията в Голям Буялък, Паркани, в таврическите български села са жестоко потушени. Във всичките села се създават революционни комитети, в някои от тях тези комитети били създадени още в нелегалност.

Така например, на 27 януари 1920 г. в селото Голям Буялък беше създаден нелегален волостен революционен комитет начело с комуниста Г. С. Тодоров. В неговия състав влязоха селяните Х. М. Проданов и

Ф. И. Себов които нямаха земя. (ГАОО, ф.Р-1083, оп.1, а.е. 180, л. 23).

На 6 февруари 1920 г. кавалерийската бригада на Котовски настъпва към Одеса и за малко се спира в Голям Буялък. Великобуялъкският революционен комитет мобилизира 50 души от това село в посочената бригада.

В края на март месец 1920 г. в Голям Булък се състоя общоселско събрание. Неговите участници, разбира се, под натиск на Ревкома и местните комунисти приемат резолюция в която се казва:

«Ние, селяните на Больше-Буялъкска волост, пращаме своя братски привет на нашите освободители-работници... от Москва и Петроград, които разгромиха контрареволюционните белогвардейски войски на Деникин, Колчак, Юденич... Ние повече няма да позволим на помещиците, фабрикантите и генералите да проливат кръвта на работниците и селяните, а да изграждат своето благополучие. Да живее съюза на трудещите се от целия свят! Да живее властта на съветите!» (ГАОО, ф. Р-1082, оп.1, а.е.99, л. 6).

Един от представителите на областния революционен комитет посещава Голям Буялък в края на февруари 1920 г. и в своя отчет отбелязва, «че волостният ревком беше създаден от комунистическата ячейка още до освобождението на селото от Червената армия, но във връзка с това, че селото е далече от града и не знае инструкцията, ревкома се състоеше от 6 човека. На мен ми се наложи да преорганизирам тези, съгласно инструкцията, като имах предвид, че в селото има 1000 дворове и около 8000 жители, аз създадох 4 селски ревкома».

В новия ревком влизат председателят — Георгий Тодоров, имал 1 десетина земя, през 1919 г. бил военен ръководител в селото, в доброволческата армия

се притесняваше, но не взе участие в службата, а се криеше. Ляв есер-борбист.

Първият член на ревкома е Христо Проданов, имал 5 десетини земя. В съветските учреждения не е служил. Член на комунистическата ячейка. Преследваше се по време на белогвардейците на Деникин.

Вторият член на ревкома Ф. Себов, няма земя. В 1919 г. е бил член на волизпълкома и на комунистическата ячейка. (ГАОО, ф. Р-1083, оп.1, а.е. 180, л.21, 23).

От отчета на представителя на Одеския революционен комитет, посетил Голям Буялък през февруари 1920 г., скоро след освобождението на селото от белогвардейците, виждаме тежкото състояние в селото, което по това време наброяваше до 8000 души.

Във връзка с разрухата, предизвикана от гражданската война, глада, неурожая през 1920 г. в горепосочения отчет се отбелязва, че в селото няма болница, че тук върлува епидемия на тиф и всеки ден умират от 10 до 13 души. (ГАОО, ф. Р-1063, оп. 1, а.е. 180, л. 21, 23).

Местният селски съвет през март 1920 г. открива болница на 25 легла.

Макар че хората умираха от глад и тиф, новите власти възобновиха своята дейност по иззимането на зърното у селяните, тъй наречената продразверстка и на 5 юли същата година реквизираха у селяните 9000 пуда зърно.

Представителят на Одеския ревком през 1920 г. съобщаваше, че кооперативът в село Голям Буялък изгоря по време на пожар, че тук има търговски дом на търговското дружество и, че то се занимава със спекулация. При възстановяването на съветската власт през февруари 1920 г. този търговски дом способствуваше на помешчиците, като прие от тях 40

коня, няколко магазина. Последният получи от Одеса шевна машина «Зингер», която по сметките струваше 350 рубли едната, а те я продаха за 1500 рубли (ГА-ОО, ф. Р-1083, оп. 1, а.е. 180, л. 21).

След гражданската война съветската власт започна да създава в цялата страна, в това число и в българските села, икономическа и политическа опора. Главната цел на създаващите се тогава Комитети на бедни селяни (к.б.с.) е ликвидиране на фактическата диктатура на кулаците по селата, освобождение на бедните и средните селяни от тяхното влияние, за ликвидиране на кулашките «банди» и за превръщане на съветите в боеви масови организации на бедните селяни, основна опора на диктатурата на пролетариата на село, проводник на влиянието на партията върху селските маси.

Известно е, че българите от Южна Украйна и Крим не получават никакви привилегии от ленинския декрет за земята, защото в техните села не е имало помешчически имения. Борбата тук се разгръща между бедните селяни и кулаците. През годините на гражданската война отношенията на жителите на Голям Буялък и съветската власт са били враждебни. Затова ще кажем няколко думи по-долу.

Първите к.б.с. в българските села възникнаха през 1919-1920 г. През юни 1919 г. в Голям Буялък беше организиран к.б.с. начело с комуниста А. А. Себов. По време на Първата световна война той бил на фронта. Там попада под влияние на болшевиките и се включва в революционната пропаганда сред войниците, връща се в родното си село като болшевик.

С помощта на к.б.с. комунистите в Голям Буялък пристъпиха към организация на първите колективни стопанства. В края на февруари 1921 г. на събранието на комунистите и членовете на к.б.с. беше обсъден

въпросът за създаване на 3 комуни. Бяха избрани ръководители на тези колективни стопанства. През март същата година губернския земотдел утвърди това решение. Едната комуна се наричаше «Люди праці» (по-късно от нея израсна колхоз «Благоев»).

През септември 1921 г. комунарите избраха Ф. Н. Дойчев като делегат на втория губернски конгрес на селскостопанските колективи с право на решаващ глас. След това Дойчев стана организатор на губернския съюз на селскостопанските колективи – «Губколхоз», който изигра фатална роля в подготовката и провеждането на насилствената колективизация.

През 1921 г. – година гладна и тифозна – комунарите засяха 56 десетини зимница и 191 десетини пролетна пшеница. Годината беше много тежка, неурожайна. Комуната «Люди праці» няма късмет. Комунарите от 191 десетини пролетна пшеница събраха само 200 пуда зърно. 12 души напуснаха колектива. Останалите с помощта на държавата през есента на 1921 г. за зърно купиха нов инвентар, засяха 86 десетини пролетна пшеница, получиха хубава реколта – 2500 пуда зърно, предадоха на държавата 642 пуда, оставиха за семена и си разделиха. През есента те купиха 7 чифта волове, 3 плуга, 180 животни. (ГАОО, ф. Р-1082, оп. 1, а.е. 99, л. 6).

През 1922 г. 36 бедни селяни създадоха колективното стопанство «Незаножний селянин», а през 1923 г. се появиха още 3 стопанства: «Червона праця», «Раковски», «Фрунзе».

Във връзка с това, че комунистите в българските села съставляваха само единици, новата власт възлагаше големи надежди на комитетите на бедните селяни. Към януари 1925 г. в Цареводаровски район имаше вече 20 к.б.с., а през 1926 г. в българските

райони имаше вече 42 организации, обхващащи 2118 души. Броят на членовете на к.б.с. са незначителни, защото в българските села нямаше бедни хора. Още повече, ако на 1 януари 1825 г в Цареводаровка имаше 754 члена на к.б.с., от тях българите са били 285, украинци – 269, руснаци – 200 и др. Както виждаме от посочените цифри в този район голяма част от членовете на к.б.с. са от други села, от друга националност, заселили се тук сред българите и не притежавали земя. От 102 души членове на к.б.с. в с. Цареводаровка, 15 са украинци, 67 – руси, в село Строгановка: 1 украинец, 13 – руси, 20 българи.

В създадените през 1920 г. в село Паркани селски съвет, к.б.с. и общинския революционен комитет бяха избрани хора отвън. В продължение на редица години местните власти не са допускали в ръководството парканци, защото от първите години на съветска власт селото е наричано «бандитско» село.

Между селските органи на съветската власт и ръководството на бедняшките комитети често възникаваха противоречия, борба за власт. Така например, вестникът «Известие» – орган на Бердянския съвет на работническите и войнишките депутати от 15 февруари 1918 г. съобщи, че събранието на жителите от село Инзовка е взело решение да се преизбере Общинският поземелен комитет с цел да се създаде авторитетен орган «способен по мирен начин» да изглади «конфликта на гражданите по въпроса за земята». Богатите, въоръжени с пръти, железа и ножове провалиха изборите, назначени от Комисията, която се спасява «с бягство от разярената шайка богати». Общинският съвет от Инзовка счита, че «богаташите-кулаци от село Инзовка започват насилствено да вземат властта в своите ръце и задушават по-бедното население». Инзовският съвет трябва да защити революцията от

«контрареволюционните елементи» с цел «справедливо да се разреши за най-бедното население поземелният въпрос».

28 члена на к.б.с. в Паркани наложиха своята диктатура на цялото село през 1921 г. и това предизвика взрив от народното негодуване. Почти всеки ден в селото обикаляли въоръжени хора и търсели продоволствие. Все по-често между парканци и активисти на к.б.с. и представители на общинския революционен комитет ставали стълкновения. На членовете на партийните групи е раздадено оръжие, «за да се избегнат ексцеси».

Почти във всичките български села в Украйна виждаме същата картина като и в Паркани през първите години на съветската власт. Само няколко думи за ожесточената съпротива на селяните от първото българско село в Украйна (1774 г.) Олшанка. На 21 декември 1920 г. олшанците нападат продоволствения отряд, който през нощта се намира в съседно село Добровеличковка, убиват един комунист и няколко души раняват. През януари 1921 г. в Олшанка започва да работи Първомайската околийска тройка. Тя провежда конгрес на к.б.с., избира революционен комитет и го задължава да събере всичките сили на борба с «бандитизма». През август 1921 г. селяните в Олшанка дигат бунт и убиват 8 активисти. Съветът и к.б.с. на Олшанка създават специални групи по борба с кулашкия «бандитизъм». Всяка съпротива на селяните се причислява на кулаците.

През есента на 1921 г. в Тирасполската околия настъпва катастрофално положение с продоволствието, хляба и горивото. Освен неплодородната 1921 г. и последствията от гражданската война, причина за бедствието било и рязкото понижаване на трудовата активност у селяните, липсата на стимул за произвеж-

дане на повече продукция. Но властите обяснявали всичко с хитрините на «враговете на съветската власт» – кулаците. На 16 ноември околийският специален комитет решил да се изпрати войска в общините, които не издължават продоволствения си данък. Недоволството на селяните стремително нараснало. По документи от онова време се вижда, че органите на ЧК са спланирали чудовищна провокация. Рано сутринта на 19 ноември 1921 г. от десния румънски бряг на Днестър, съвсем безпрепятствено преминали през реката около 30 белогвардейски офицери и без един изстрел проникнали в Паркани, като нападнали пограничната застава. В центъра на селото били събрани повече от 500 мъже и юноши. Белогвардейците влезли в Тираспол, като водели пред себе си жив щит невъоръжени парканци. При първите изстрели в Тираспол повечето от селяните побягнали към позициите на съветските войски. Остатъкът от белогвардейците хукнали към Днестър. Всички предали се парканци били откарани в затвора на ЧК. На следващия ден чекистите събрали на едно място селяните и пред очите им разстреляли 8 от «най-активните участници във въстанието». На другия ден разстреляли още 8 души. По-натък кървавата баня продължава в Тираспол. В следствените стаи на ЧК били унищожени и умрели от раните си повече от 60 паркански жители. Петима били осъдени на по 5 години концлагер. През следващите години по делото на «парканското въстание» били арестувани повече от 100 души.

Повечето от тях така и не получават официално обвинение. След няколко дни ги освободили и като се завърнали по домовете си, разбрали, че имуществото им било конфискувано. Семействата на разстреляните парканци (жени, деца, старци) също

били подложени на конфискация и изпъдени в други села. На осъждане от «чрезвичайната тройка» и на изселване подлежали 70 семейства. «Тази чудовищна акция имала две цели – пише Георги Аствацатуров – материално да се подкрепи к.б.с. с конфикуваното имущество и недвижимия имот и, второ, да се изплашат останалите селяни».

Въведеният през 1922 г. НЕП (нова икономическа политика) дава някакви надежди на селяните. В продължение на няколко години жизненото им равнище се повишило. Обаче и през годините на Непа разкулачването продължило. На 14 март 1923 г. по решание на партийния комитет и к.б.с. било конфискувано имуществото на парканските селяни Фьодор Киров, Андрей Добров, Димитър Обручков, Татяна Добрева, Фьодор Матвенко. Обвинението било стандартно – «пасивно участие във въстанието».

Произволът на местните власти нямал предел. Многобройните документи свидетелствуват за техния неистов произвол, пиянства, насилия над жените, шантаж и подкупничество. Всеки не член на к.б.с. можел да бъде обявен, ако не за активен, то за «пасивен участник на въстанието». Подкупът и заплахите от страна на органите на властта целели да привлекат повече съюзници от местните селяни. Започнал разкол сред парканското общество на «свои» и «чужди».

През 1922 г. близките на застреляните парканци, а също така и селяните подложени на незаслужена конфискация, не се подчинили на присъдата на ЧК за изселване и подали молба в съда, обвинявайки местната власт в незаконни действия. Революционният трибунал на Одески окръг постановил да се върне на пострадалите цялото имущество. Но парканският к.б.с. не се подчинил на решението на революцион-

ния трибунал, още повече, че голяма част от имуществото през това време било разграбено. Три пъти представителят на парканските жалващи се селяни 60 годишният Дмитрий Петрович Дизов ходил в столицата на Украйна и се срещал с председателя на общоукраинския централен изпълнителен комитет (ВУЦИК) на републиката Г. И. Петровски. В писмото до Г. И. Петровски парканците поставили въпроса зз реабилитация на невинно разстреляните съселяни. Самото дело за произвола на местните власти било прекратено поради «недостатъчни улики» (виж. Г. Аствацатуров «Разкулачването в българското село Паркани през 1920-1930-те години. В сборника «България в сърцето ми». София, 1996 стр. 228).

С всяка измината година се засилваше ролята на к.б.с. в стопанския и политическия живот на село. До началото на «масовото» колхозно движение к.б.с. обхващаха вече около една четвърт от всички селски стопанства и 50-60 процента от бедните селски стопанства в републиката, като заемаха ръководно място в Съветите, кооперативите и други организации на село. Те станаха главно оръдие на партията в осъществяването на масова колективизация и ликвидиране на кулачеството като класа. Те участвуваха в изборите на селсъветите, в кампаниите за задължително изкупуване на зърнени храни, за събиране на данъци, в културно-просветната работа сред селяните, в организирането на различни кампании и пр.

К.б.с. бяха най-активните помощници на селсъветите в провеждането на политиката на партията на село. Те водеха жестока борба срещу кулаците, помагаха на селсъветите да остояват интересите на бедните и средните селяни. Особено жестока политика започнаха да провеждат през периода на борбата за ма-

сова колективизация на селското стопанство. Членовете на к.б.с. първи влизаха в колхоза, вземаха участие в работата на всички обществени организации на село.

От първите дни на съществуването на тези организации в българските села на Украйна политемигрантите бяха използувани в дейността им. През 1924 г. 30 политемигранта, пристигнали от България, бяха изпратени в български села на Бердянския окръг. В най-скоро време те взеха участие в състава на въоръжените отреди на к.б.с. в борбата срещу кулашкия «бандитизъм» в Строгановка, Цареводаровка, Бердянск и други места.

Състоялото се през януари 1927 г. първо общоукраинско съвещание за работата сред националните малцинства отбеляза, че в 4 български района на Украйна на 1.X.1926 г. имало 42 организации на к.б.с. с 2118 членове. «Тъй като участието на бедните селяни от националните малцинства в к.б.с. е недостатъчно, – се казваше в тезисите на доклада, изнесен пред съвещанието, – занапред пред органите на националните малцинства по места стои задачата да съдействуват най-широко за въвличане на бедните селяни в к.б.с., за което е необходимо да бъдат привлечени в ръководните органи на к.б.с. бедни селяни от националните малцинства: да се приспособи апаратът на к.б.с. за обслужване на националните к.б.с. и да се отделя повече внимание на въпроса за популяризиране и разясняване на родния език задачите на к.б.с.»

б) Създаване на български национални райони в Украйна през 20-30-те години

След първата революция в Русия през 1917 г. и болшевишкия преврат през октомври същата година българите в Южна Русия издигат широки национални програми, предвиждащи самоуправление, българска църква, представителство в централните органи на властта, създаване на български училища и т.н.

Още през 1906г. под ръководството на Павел Николаев и Галацан българите и гагаузите дигнаха въстание в Южна Бесарабия и провъзгласиха Комратска република, която просъществува само две седмици.

Февруарската революция в Русия през 1917 г. даде тласък на националните движения в империята, в това число сред българи и гагаузи. Създават се български организации, училища, гимназии, издават се вестници.

Както руската империя през XIX век, покровителствувайки поробените народи в турската империя, преследваше своите имперски цели и стратегически задачи, така и Съветска Русия със своята национална политика преследваше една цел – подготовка на световна социалистическа революция и затова в своята програма обеща на всичките националности в Русия – самоопределение, чак до отделяне в национално-културна автономия, свобода, равенство, мир, земя и т.н.

Обаче гражданската война, чуждестранната интервенция, гладът през 1921-1922 г. попречиха за осъществяването на тези обещания на всичките народи в страната.

Към 1917 г. в Русия българите наброяваха повече от 300 хиляди души. Но във връзка с интервенцията на

болярска Румъния срещу младата съветска власт през януари 1918 г. Бесарабия беше окупирана от румънските войски. По време на мирните преговори между Русия и Румъния, които минаха на 3-9 март 1919 г. в Одеса и румънския град Яси, румънските власти подписаха съглашение с председателя на Чрезвичайната руско-румънска колегия начело с българина Кръстьо Раковски, че за два месеца румънските войски ще напуснат Бесарабия.

През март-април 1919 г. започна германската и австроунгарска интервенция срещу Русия и Бесарабия остана в ръцете на Румъния чак до 1940 г. До отпадането на Бесарабия от Съветска Русия в нея имаше около 100 български села и два града: Болград и Комрат.

Сега са повече от 70 български села от приказното на Днестър село Паркани и до Керченская пролив в Крим, в Северното Приазовие и край Одеса.

Вече почти два века в тези сухи степи, под свиреп студ и люта жега изграждат съдбата си – нелека, трагична и драматична. Макар и пръснати в тези простори, през целия XIX век тези българи, се запазиха като народност, запазиха своята самобитна национална култура, традиции, обичаи, език.

Съветската власт обеща в програмата си на всичките народи в Русия национално-културна и държавна автономия. И тя започна този прецес не в интерес на тези народи, а изхождайки от интересите на световната революция... След 15 г., като разбра, че световна революция не стана, националната култура и кадрите на малките народи в СССР бяха разстреляни.

На 29 април 1924 г. с Постановление на Президиума на Общоукраинския централен изпълнителен комитет (ВУЦИК) беше създадена Централна комисия по въпросите на националните малцинства (ЦКНМ),

в която влязоха представителите на немското, еврейското, полското, молдавското и българско население. Тази комисия стана помощен съвещателен орган на Правителството за обслужване на националните малцинства и за практическо ръководство на тъй наречената социалистическо строителство в националните райони. При президиумите на Одески, Мелитополски, Първомайски и Бердянски окръжни изпълнителни комитети през 1924-1925 г. бяха създадени бюра по въпросите на националните малцинства, при които имаше български секции. През октомври 1924 г. при ЦК на КП(б)У беше създадено Централно българско бюро. Аналогични бюра бяха създадени при Одеския, Мелитополски и Първомайски окръжни партийни комитети.

Тези организации съсредоточиха главното си внимание към привличане на българското население в социалистическото строителство, към създаване на национални райони и селсъвети, към организиране на културно-просветна работа, към осъществяване на земемерството, към активизиране на създадените вече селсъвети и на всички обществени организации.

В 1924 г. бяха създадени Романовски и Цареводаровски български национални райони в Мелитополски окръг. В първия влизаха 18 селски съвета (37 056 души), във втория – 10 селсъвета с 22 673 души.

През 1925 г. от българските села в Ленински район на Одески окръг беше създаден български Болшебуялъкски район с 20 хиляди жители от селата: Болшой Буялък, Малък Буялък, Катаржино, Кубанка, Горен и Долен Куялник. В 1927 г. беше създаден четвърти български национален район в Първомайския окръг на Украйна с население в 13 000 души и от тях 6131 в Олшанка.

През 1926 и 1927 г. съответно Романовския и Цареводаровския райони бяха преименувани в Коларовски и Ботевски райони. На 9 ноември 1926 г. Болшебуялъкският район беше преименуван в Благоевски, а селото в Благоево, в който бяха създадени два селсъвета: Благоевски и Кирковски във връзка с това, че в селото живееха около 8000 души.

Част от българските села не влизаха в създадените български национални райони. В тях се изградиха национални селски съвети, които влизаха в районните, на териториалното им разположение.

Например, част от българските селсъвети на Приазовието влизаха в Покровския и Бердянския райони, Парканския селски съвет в Тирасполския район на Молдавската АССР, а кримските български селсъвети в съответните административно-териториални подразделения на Крим.

Тези български национални райони и селсъвети съществуваха до 1939 г., когато сталинският тоталитарен режим ги унищожи, заедно с всички други начинания.

На 1 април 1925 г. в Одески, Мелитополски и Първомайски окръзи съществуваха 25 български селски съвета, а на 1 април 1926 г, те бяха вече 44, в които живееха 98 448 души и от тях 92 347 българи. Българи живееха и в съседните райони – Бердянски, Ногайски и др. райони. В 9 български села в Крим живееха повече от 12 хиляди българи и в Парканския селски съвет в Молдавската автономна република наброяваха 6000 българи.

В процеса на разрушаването на старите устои и въвеждане на насилствено социалистическо строителство, партията и съветската власт създаваха свои ядки в кооперативите, профсъюзите и други обществени организации с цел за осъществяване на тотален кон-

трол и борба с противниците на съветската власт, които винаги наричаха кулаци, кулашки банди.

През 1925 г. в Одески окръг имаше 6 партийни ядки: в село Голям Буялък, Катаржино, Малък Буялък, в кооперативното стопанство «Червона праця» близо до гара Буялък, в Търновка. Те наброяваха 112 членове и кандидат-членове на партията.

През 1919 г., през май в Голям Буялък беше създадена комунистическа организация с 11 членове начело със селянина бедняк Р. З. Стани-Сталев.

През октомври 1925 г. в Цареводаровски и Романовски български райони имаше 65 комунисти. От тях 20 — членове, 45 — кандидат-членове на партията.

Всичките 4 български национални района се оглавяваха от българските политемигранти. Това бяха: Добри Кондов Манджаков — в Благоевски (бивш Велико-Буялъкски), Никола Несторов — в Олшански, Ангел Грамчев, в Романовски (по-късно Ботевски) и Петър Петров в Цареводаровски (Коларовски район).

На 17 февруари 1925 г. на заседанието на българското бюро на Одеския окръжен партиен комитет беше изслушан доклад на първия секретар на Благоевския райком на партията за състоянието на партийната организация в село Олшанка на Първомайски окръг. Той отбеляза, че в седем български села на окръга има само една партийна ядка от 4 комунисти и само 1 от тях е българин. «Ето защо нито партийната, нито комсомолската ядки са могли да въвлекат трудещите се маси в обществената работа». Манджаков даде характеристика на всичките обществени организации в българските села, разкри тяхното икономическо положение и предложи партийната ядка да отделя повече внимание на работата сред българското население. Той предложи да се изпратят партийни работници от други райони в Първомайския окръг.

Скоро след това в Олшански район бяха изпратени 2 комунисти и 1 комсомолец из средата на българските политемигранти.

Един от най-активните помощници на парията в провеждането политиката на болшевиките на село беше комсомолът. През 1925 г. в Одески окръг имаше 6 комсомолски ядки: в Голям Буялък – 23 комсомолци, в Кубанка – 32, в малък Буялък – 12, в стопанството «Червена праця» – 10, в Катаржино – 25, в Търновка – 15, в Одеса – 23. В Мелитополски окръг по същото време съществуваха 18 селски ядки и 1 в Преславския педтехникум, в които членуваха 263 комсомолци-българи и в това число 26 девойки.

Във всичките български села се водеше жестока класова борба. Така при изборите за местните органи на властта в Благоевски район през януари 1926 г. «кулаците» заплашвали комсомолците, като им казвали, че съветската власт скоро ще падне и който бил – член на комсомола ще бъде убит. Партийните органи задължавали комсомолците да засилят масовата работа сред младежта, като използуват за целта седенките, вечеринките, да подобрят работата в кръжоците при селските клубове, като се използват агрономите, учителите, лекарите и културните сили на село.

След Септемврийското въстание 1923 г. в България и неговото потушаване в СССР пристигнаха повече от 2000 български политемигранти. По нареждане на задграничното представителство на БКП към ИККИ бяха създадени клубове на българските политемигранти в Москва, Одеса, Харков, Днепропетровск, в Полтавска област.

Цялата политемиграция била задължена да изучава опита на болшевиките с огледа на бъдещото си участие в революционното движение в България, а също

да вземе участие в обслужването на българското население в Украйна.

Искам да отбележа, че сред цялата българска политемиграция в СССР съществуваха сериозни разногласия по въпроса за оценката на септемврийското въстание от 1923 г. Доста участници на това кърваво събитие обвиняваха В. Коларов и Г. Димитров. Като винаги, ръководството на БКП и политемиграцията виждаха и обясняваха тези разногласия с «липсата на партиен опит и знания у комунистите, неправилно разбиране постановленията на Коминтерна по българския въпрос».

Тези възгледи на Чонов, Гатев, Георгиев, М. Георгиев, Марков, Славов, Мартинов станаха причина да ги изключат през 1927 от Днепропетровската съвпартшкола, а по-късно да бъдат разстреляни.

Във връзка с провала на редица изборни кампании в българските съвети през 1925-1926 г. в предизборната кампания бяха въвлечени: Българската секция при ЦК на УКП, при ВУЦИК, секциите и бюрата на окръжните райкоми на партията и изпълкоми, българската секция на Одеския интернационален клуб, българската съвпартшкола в г. Днепропетровск и др.

В изборната кампания властите отделяха голямо внимание на националните малцинства. Бяха взети мерки изборите да се проведат на роден език. Изборни карти, списъци, отчети, събрания, заседания — всичко се водеше на български език. Раздадените 50 хиляди изборни карти на избирателите бяха на български език.

В доста села, в това число и в Благоево, на предизборните събрания селяните се интересуваха от понятието демокрация, какъв строй съществува в България, може ли да бъде осъществен комунизъм в СССР

без помощта на други страни, накъде върви страната: към социализъм или комунизъм, съществува ли на село социализъм, в какво се изразява той, имат ли право избирателите да предложат свой списък на кандидатите и пр.

Във връзка с това, че местните власти в с. Голям Буялък не се подготвиха за изборите, населението игнорира тази кампания. На 20 февруари 1926 г. в селото пристигнаха председателят на българското бюро при ЦК на УКП Серафим Мицев, завеждащият българското бюро при Одеския окръжен партиен комитет Щилиян Стоянов и ръководителят на българската политемиграция в Одеса Радослав Крайчев. Щом в местния съвет не се избраха угодните на властта хора, в редица изборни участъци резултатите бяха касирани и проведени нови избори. На 21-22 февруари, изборите осигуриха победа на бедните и средните селяни със 100, 90 и 60 % (Михаил Дихан. Участието на българските политемигранти в изграждането на социализма в Украйна в 1924-1929 г., стр. 80).

От 6337 жители 2755 души имаха право да избират, 21 души бяха лишени от това право. В изборите взеха участие 1465 души, в това число и 274 жени.

В селския съвет на село бяха избрани 50 депутата. От тях 49 мъже и 1 жена. По национален състав имаше един руснак и 49 българина. По партийна принадлежност – 11 члена на Комунистическата партия в Украйна, 39 безпартийни. По социален състав – членове на к.б.с., бедни селяни – 19, середняци – 26, учител – 1, работници и служещи – 4 (ГАОО, ф. 969, оп. 3, а.е, 26, л. 138).

От тези данни виждаме, че само половината от избирателите в селото се възползваха от своето право да гласуват. Другата част, макар и под натиска на Централното българско бюро при ЦК на КП(У), българ-

ското бюро на Одеския окръжен комитет на партията и населението се отнесоха пасивно към изборите.

Аналогична беше картината и в другите български селски съвети на Голямобуялъкския национален район: Катаржино, Малък Буялък, Кубанка.

От този пример виждаме, че при изборите за местни власти, решаваща не е волята на селяните, а диктатът на партията и нейната политика.

Паралелно с избирателните събрания комунистическата партия търсеше и други форми на влияние. Между тях на първо място стоеше създаването на комунистически фракции в съветите. Те, като правило, се създаваха непосредствено след избирателната кампания. На тези фракции се разглеждаха кадровите назначения и се издигаха кандидати на ръководещи длъжности, разглеждаха се въпросите за преизборите на съветите, за тяхното социално и партийно положение, процедури, дневен ред на заседанията – всички принципиални и текущи въпроси, които влизаха в компетенцията на съветите. Успехът на работата на съветите и заедно с това провеждането на линията на партията чрез съветите в значителна степен зависеше от активността, деловитостта, отговорността и компетентността на председателите на съветите. Ето защо през 20-30 г. имаше доста честа ротация на ръководещите съветски работници. Тези ръководители бяха послушни изпълнители на волята и решенията на партията.

За да потвърдя факта, че българските политемигранти заемаха почти всички най-отговорни длъжности в българските райони в Украйна ще цитирам резултатите от проверката на Благоевския район през януари 1928 г. от секретаря на Одеския окръжен партиен комитет И. Н. Научов: «Бюрото на районния партиен комитет, фракцията на райизпълкома (има се

предвид комунистическата фракция), секретарите на партийните ядки, народният съдия и някои председатели на селсъветите — целият този актив в поголямата си част се състои от българи емигранти».

Отделянето на национално-административни единици доведе до създаване на нови органи на властта, както и до привличане на работа в националните съвети хора, които преди това не бяха участвали в съветското строителство. Ето защо се наложи да бъде оказана помощ на тези кадри да бъдат подготвени за изпълнение на своите функции. За тази цел българските секции при окръжните изпълкоми свикваха съвещания, организираха курсове и конференции на секретарите и председателите на националните съвети. В 1925 г. ЦКНМ организира курсове за подготовка на 350 секретари на националните селсъвети. През април 1925 г. тя свика 5-девно съвещание — конференция на работниците от съветските културно-просветителски организации в българските райони на Украйна. В работата на конференцията взеха участие 140 делегати.

Първото общоукраинско съвещание на работниците от националните малцинства, състояло се в Харков през януари 1927 г. с участието и на представители от Благоево, констатира следните постижения:

1. В резултат на националната политика на съветската власт политическата активност на българското население израсна. Масовото му участие в изборната кампания, укрепването и раздвижването на съветския апарат, растежът на културното строителство и издигането на равнището на селското стопанство са израз на тази политическа активност.

2. Организирани са и закрепени със законодателен акт 3 национални български района — в Мелитопол-

ския окръг 2 и в Одеския 1. Оформени са и функционират 44 национални селсъвета.

3. Създадени са и функционират 4 български съдебни камари.

4. Във всички български села има КНС, КВП, МОПР, а в много ЛКСМ, женотдели, пионерски организации, Аерохим, приятели на децата и други обществени организации.

5. Основната маса на българското население се състои от средни и бедни селяни (85 %), ратаите са около 9 %, останалата част са заможни селяни и кулаци. Съюзът между бедните и средните селяни расте. Селската българска интелигенция в абсолютното си мнозинство е съветска. Общото настроение на българското население е в полза на съветската власт.

Действително, в държавно-националното строителство и в културните преобразования успехите са налице. Обаче утвърждението на конференцията, че враждебни групи сред българското население няма, е лъжа, а раздвижването на дейността на съветите и активността на селяните в избирателните кампании е била насилствена.

ВКП(б) налагаше своята воля върху селските маси не само с помощта на к.б.с. и съветите. Една от формите на нейното влияние на село са били ежегодните безпартийни конференции. С помощта на тях партията изучаваше настроенията на селяните, техните искания и нужди, разясняваше своята политика, чрез тези конференции партията се стремеше да сплоти бедните и средните селяни и да ги организира на борба срещу «кулаците».

От 1924 и до 1939 г. се провеждаха безпартийни конференции във всичките български райони в Украйна. Конференциите минаваха под ръководството на централното българско бюро при ЦК на КП(б)У,

българската секция при Всеукраинския централен изпълнителен комитет (ВУЦИК), българските бюра при Одеския, Мелитополския и Първомайския окръжни партийни комитети, които оглавяваха българските политемигранти Серафим Мицев, Стилиян Стоянов, Янко Маслинков, Радослав Крайчев, Тодор Главчев, Райна Кандева, Вела Крайчева, Невена Генчева и др.

През 20-30-те години Съветите бяха органи на централната власт с диктаторски пълномощия и възможности. Не е случайно, че платформата на групата на Рюмин «и в обръщението» до всичките членове на РКП(б) в 1932 г. се подчертаваше, че целият механизъм на пролетарската диктатура изживява жестока криза, а Съветите се превърнаха в беден роднина на партийния апарат, в бездушна и бюрократическа машина.

Обаче това е нелегално изработена преценка на нещата в СССР. А в изказванията на ръководителите на държавата, в популярните издания в книги, брошури, статии се потвърждаваха официалните доктрини, че съществува народна власт, че се засилва ръководната роля на работническата класа за научни класови основи на функционирането на съветите, за засилване на тяхната роля в обществото, за отговорността на комунистическата партия под ръководството на съветите и обективните закони на общественото развитие.

През 1932 г. в платформата «Съюз на марксистите-ленинци» се отбелязваше, че изборите в съветите се смениха с назначаване — искат хората или не искат, «вярват» или не «вярват», те са задължени да вървят с цялата машина. Ако някое винтче или цяла група се отказва да се върти заедно с цялата машина и «протестира» — машината безпощадно ще ги смачка.

В тези условия болшевишката партия постави за своя цел, съхранявайки демократичната форма на съветите, да ги превърне в послушни изпълнители на волята на партията, и в началото на 30-те години тази цел беше постигната.

Като говорим за съветите в българските райони на Украйна през 20-30-те години трябва да не забравяме, че в изпълнителните комитети на властта доста работници бяха квалифицирани, компетентни и те се опитваха да провеждат самостоятелна политика в работата на органите на властта. Те правеха опити да се противопоставят на беззаконието и волюнтаризма. Дума става не за отделни хуманистични епизоди. Това е и прякото заявление за собствена позиция, в условията когато това можеше да струва живота на този или онзи ръководител. Това е неподчинение на партийното решение.

Националното строителство в СССР се осъществяваше на село сред националните малцинства, но и сред украинското население, което в миналото беше потисната нация, не се признаваше нейният език, провеждаше се насилствена асимилация. В интерес на своите болшевишки амбиции, ВКП(б) принуди Конгреса на Коминтерна през юни 1924 г. да подчертае, че «украинският въпрос е един от най-важните национални въпроси в Средна Европа, разрешаването на който е продиктувано от интересите на пролетарската революция в Полша, Румъния, Чехословакия, така и във всички граничещи с Украйна страни».

Същността на украинския въпрос се криеше не в грижите на болшевиките за украинския народ. В такъв случай Ленин нямаше да издигне българина Кръстьо Раковски през 1919 г, за председател на Съвета на народните комисари в Украйна и да недо-

пусне назначаването на тази длъжност писателя-революционера комуниста Владимир Виниченко.

Същността е била-раздухването на пролетарската революция в целия свят и привличане на своя страна украинците от всичките посочени по-горе страни.

Българските райони в Украйна поддържат тесни връзки помежду себе си, организират съвместни мероприятия, конференции. Първата такава Общоукраинска конференция се провежда на 5-9 април 1925 г. в с. Преслав. На нея се взема решение да се организират курсове по подготовка на технически персонал за българските национални райони и селсъвети, за увеличаване нормативите за земеползване на човека, изпращането на допълнителни медицински кадри в българските селища, създаване на селскостопански училища и т.н.

Веднага след конференцията биват взети практически мерки за изпълнението на нейните решения. На 26 май Президиумът на ВУЦИК приема Постановление за отпускане на средства за курсове по подготовка на техническия персонал за районните и селските съвети. Те се откриха на 15 юни. В продължение на месец и половина представителите на българските селища от Одеския и Днепропетровския край слушат лекции по история на ВКП(б), на българското революционно движение, българска филология, Конституциите на СССР и Украйна, по деловодство в съветите и други дисциплини.

Партийното и съветското строителство в българските райони вървеше с широко използване на политемигрантите от България. Доста от тях имаха висше и средно образование. Съветските органи им доверяваха повече, отколкото на местните българи не само заради техните професионални знания, но преди всичко заради идейната им преданост към новия

строй. Обаче политемигрантите не познаваха добре миналия и настоящия живот на българите в Украйна, не са били в състояние да разберат отношенията му към извършваните социални преобразования, сляпо натрапват на селяните социалистическите идеи. А от друга страна те помогнаха много през тези години българите да съхранят родния си език и култура.

в) Насилствена колективизация

В условията на новата икономическа политика лека-полека се подобряваше икономическото положение на селяните и занаятчиите. А този процес доведе рязкото намаляване на броя на колективните стопанства в цялата страна, в това число и в българските райони в Украйна.

Към 1926 г. числото на колхозите в Благоевския район достигаше до 40 стопанства, а на 12 февруари 1926 г. останаха само 22 и повечето от тях носеха характер на дружества по обработването на земята (Този / ГАОО, ф. 969, оп. 3, а.е. 26, л. 78).

Българското село, състоящо се предимно от середняци, още през 1922-1923 г.започва да укрепва и се развива, появяват се много силни стопанства, които не само произвеждат селскостопанска продукция, но и се занимават с търговия и занаяти. Особено е благоприятна ситуацията в българските села, разположени край Одеса, Николаев, Мелитопол.

В края на 20-те години НЕП-а влиза в противоречие с курса на страната към индустриализация и колективизация. Започна се тъй наречения «год, великого перелома» — 1929 г. Действително велик прелом, който пречупи гръбнака на СССР и доведе до ликви-

дирането не само на кулачеството, но и на селяните като класа.

В колхозите, освен единици бедни, във всяко село насилствено се вкарват и средните селяни, за които колективната форма и стопанската дейност е крайно непригодна.

Преминаването към НЕП-а не доведе до демократизация на обществено-политическия живот в страната. Напротив, властта на болшевишката партия се засилваше, активно действуваше на репресивния апарат. Ленин в писмото до Курски на 20 февруари 1922 г. предлагаше да се засилят репресиите, че не трябва да действуваме по законите на римското гражданско право, а да се ръководим от революционната съзнателност. Това е квинтесенцията на тоталитаризма. Основната маса на болшевиките беше убедена в необходимостта от политика, насочена към изграждане на извънпазарна икономика. Политиката, която се ориентираше към пазара, се смяташе, че не отговаря на приципите на социализма. А именно непазарната икономика беше материална основа на тоталитарната система в СССР.

Масовата опора на тоталитаризма на село са били комунистите и к.б.с. При проверката на к.б.с. през 1925 г. става ясно, че членовете на тази организация се ядосваха от оживлението на селското стопанство, от повишаването на активността на селяните в обществената дейност и стопанството, а това засягаше монопола на властта на к.б.с. Само затова повечето от членовете на к.б.с. оставаха съзнателни привърженици на административно-командните методи на ръководството.

Индустриализацията на СССР, а също продоволствените затруднения във връзка с ограбването на селяните и лошата реколта в Украйна през 1927 г. предиз-

викаха упорита съпротива на селяните, а това изостряше класовата борба в Украйна и в българските райони. Изкупването на зърнените храни в края на 1927 г. намаля рязко, а в началото на 1928 г. беше почти прекратено. Това заплашваше градското население и армията с осигуряване на продоволствие. Активизира се съпротивата на тъй наречените кулаци, непманите, оживи се спекулацията. Комунистическата партия изпрати в българските райони на Мелитополския окръг верния сътрап на Сталин секретаря на ЦК на ВКП(б) В. Молотов. В изказването на 3 януари 1928 г. на заседание на Ботевския район на партията той отбеляза, че работата на места по изкупуването на наличните у селяните излишъци от зърнени храни не е поставена на необходимата висота. От изкупеното дотогава количество зърнени храни личи, че спуснатият от партията и правителството план се изпълнява незадоволително. «Когато пътувахме през Мелитополска област, — казва по-нататък Молотов, — ние видяхме, че този край е наистина богато «дъно» на зърнени храни, както го наричаше на времето Ленин. Вие имате всички възможности да покажете на другите области как на дело се провежда партийната линия за изпълнение на държавните доставки. Това зависи преди всичко от умението ви да работите».

Визитата и натискът на Молотов определиха за окръга 860 хиляди пуда зърнени храни, реализация на заема за индустриализиране на страната от 4 милиона и 800 хиляди рубли, погасяване на Селскостопанската банка, дълговете на 2, 5 милиона рубли и дълговете на кооперацията 200 хиляди рубли. За изпълнението на това ограбване бяха определени комунистите И. Живков, А. Грамчев, Щ. Стоянов, Камбуров и др.

Аналогична беше ситуацията и в другите български райони на Украйна.

Официалната пропаганда утвърждаваше, че държавата и нейните наказателни органи през 1927-1928 г. конфискуват хляба само у кулаците и 25 процента от конфискуваното давали на бедните. Документите от онова време свидетелстват, че реквизиция на житото ставаше у всички селяни. Секретарят на ЦК на УКП П. П. Постишев на заседание на Харковския окръжен партиен комитет през януари 1928 г. заповядва на местните партийни организации «всичкото жито да се вземе...под метла» Аналогични са били и изказванията на други ръководители на Украйна Г. И. Петровски и В. Я. Чубар. Така че властта отнемаше не само излишъците от кулаците, а всичките запаси и повечето от необходимото за селското стопанство жито.

Под лозунга за изкупване на зърнени храни в българските райони «голям успех» постигнаха партийните комитети във всичките 4 района. Обаче на първо място застанаха Благоевските комунисти. По решение на Благоевския райком на партията бяха мобилизирани за провеждане на тази компания комунистите Добри Манджаков, Калуш Калушев, Димитър Славчев и други. На 20 януари 1929 г. Д. Манджаков докладва на бюрото на райкома, че планът е преизпълнен с 5 хил. пуда, т.е. със 134 процента.

В Ботевския район този план беше изпълнен на 95 процента. В решението на Ботевския партиен актив от 1928 г. се казваше, че за сегашния момент-задължителното изкупване на зърнени храни е най-важната от провежданите компании. Ето защо партийните ядки, пълномощниците на РПК и РИК трябва да съсредоточат вниманието си главно върху

изпълнението на задачата по изкупването на зърнени храни. «Тези решения се отнасят за първата половина на 1928 г. Комунистите също успешно събираха селскостопански данък, по самооблагането, по реализиране на заема за индустриализацията и т.н.

Изпълнявайки волята и решенията на ЦК на ВКП(б) и на ЦК на УКП(б), окръжните партийни комитети в Одески, Мелитополски и Първомайски окръг и българските райкоми на партията в Благоевски, Коларовски, Бетевски и Олшански райони през 1929 г. засилиха своята дейност по вкарването на селяните в колхози.

На районно партийно събрание в Коларовски район през есента 1929 г. членът на ЦКНМ Планински (Кузман Стойков) каза: «Като се вземе под внимание големият брой средняци в района е необходимо да се създаде опора сред бедните селяни. Партийните ядки ще трябва да засилят работата с ратаите и с бедните селяни. Наблюдава се желание у кулаците да влизат в колхоза, обаче не бива да бъдат приемани».

На 4 декември 1929 г. на районното партийно събрание в Ботево в доклада на представителя от Мелитопол Борис Малчев относно колективизацията, се казваше, че партийната организация на района трябва да се погрижи за по-нататъшно ускоряване на темповете на социалистическото строителство, за настъпление срещу капиталистическите елементи в града и селото, за пресичане опитите на привърженците на десните и левите уклони да нанесат удар върху победния марш на строящия се социализъм.

На 8 декември 1929 г. пленумът на Олшанския райизпълком разгледа въпроса за колективизацията в Олшанския район на 1929-1930 г.

Пълната колективизация на дребните селски стопанства постави по нов начин въпроса за отношение-

то към кулаците. Властта разбираше, че те са яростни противници на политиката на държавата на село и използваха силата, за да унищожат кулаците като класа. С тази цел всичките български райкоми изпратиха свои представители, които станаха начело на разкулачването. Така например през февруари 1930 г. Коларовският РКП прикрепи отделни комунисти към селата: Димитров – към Коларовка, Витанов – към Вячеславка, Мунтянов – към Мариино, Визирски – към Бановка, Войков – към Луначарское, Рупчев – към Ановка и т.н.

Вече през първите години на съветската власт, в условията на гражданската война и чуждестранната интервенция, комунистите започват насилствена колективизация из цялата страна, а също така и в българските, и в немските богати колонии в Южна Украйна.

През 1925 г. в Одеския окръг имаше 6 партийни ядки със 112 членове и кандидат-членове на партията. През същото време в Цареводаровски и Романовски български райони имаше 65 комунисти и от тях 45 кандидат-членове на партията. В Първомайския окръг 4 комунисти и само един от тях е бил българин.

Разбира се, новата власт широко използва к.б.с., съветите, други обществени организации по вкарване на селяните в кооперативни стопанства. Обаче, бяха крайно необходими комунисти. Местното население никак не искаше да встъпва в тази чужда и непонятна за него организация.

Към началото на масовата насилствена колективизация комунистическите организации оставаха все още малобройни и те предимно бяха български политемигранти. Така, например, в Благоевския район имаше към 1930 г. в повече от 150 комунисти, само в

районния център политемигрантите наброяваха около 80 души.

В процеса на колективизацията цялата съветска система си е поставила за цел осъществяване с престъпни методи, насилие и глад изграждането на социализъм, което селяните не разбираха. А властта преследваше една цел: да премахне у селянина чувството на стопанин, да го превърне в политически безправен и икономически зависим от тоталитарната система производител на селскостопанска продукции в одържавените колхози, а най-активните стокопроизводители, които можеха да се възползват от НЕПа и да издигнат своето стопанство, безжалостно да ги унищожат.

Българите не желаеха да влизат в колективни стопанства във връзка с традиционния за тях фермерски тип на стопанска дейност, който съществуваше още преди болшевишкия преврат през 1917 г., а също и от създадените по време на НЕП-а благоприятни условия за развитието на селскостопанското производство.

Живителният полъх на НЕП-а не продължи дълго. Според решенията на XV конгрес на ВКП(б) започна «преминаването на селското стопанство на социалистически релси». Масовата колективизация трябвало да премина на фона на «ликвидация на кулачеството като класа».

Основавайки се на решенията на този конгрес партийните, държавните и обществените органи на Украйна започнаха процеса на насилствената колективизация. През декември 1929 г. конференцията на к.б.с. с в своя резолюция констатираше, че «колективизацията сред българското население от Одеския окръг се развива задоволително, обаче «във връзка със засилването на колективизацията едновременно

се увеличават опитите на кулаците и техните подмазвачи да провалят колективизацията и с всички сили да я дискредитират, затова задължение е с всички възможни средства да са укрепва организацията на к.б.с. и на ратаите, за да бъде даден организиран и решителен отпор на контрареволюционните опити на кулаците».

В 1930 г. във всички български села в Украйна се създават групи, занимаващи се е непосредствено разкулачване. Новата политика спрямо кулаците бе утвърдена от ЦК на ВКП(б) от 5 януари 1930 г. Тъй като «кулаците» оказваха яростна съпротива срещу колхозното движение, съветската държава приложи насилствени мерки за тяхното ликвидиране (конфискуване на оръдията и средствата на производството и предаването им като собственост на колхозите).

Лицемерното, фарисейско постановление на ЦК на ВКП(б) от 14 март 1930 г. «За борба с изкривяването на партийната линия в колхозното движение», а на 2 март – постановление «За привилегиите на колхозите» доведоха до това, че през юни 1930 г, само в най-малкия български район – Ботевския 1011 селски стопанства напуснаха колхозите.

Но да се върнем към годината на великия прелом – 1929 г. В 1929 г. в село Благоево имаше вече няколко селскостопански артели и се образуваха още 6 товарищества по обработване на земята. След малко те се обединиха в колхоз «12-годишнината на Октомври», начело с младия комунист-бедняк Димитър Дихан. При създаването на този колхоз известна помощ оказаха работниците от Одеса. Така през 1929 г. делегацията от Одеския кораборемонтен завод подариха на колхоза трактор, две вършачки. През същата година на колхоза и Буялъкската МТС бяха предадени няколко къщи, работен добитък и инвентар, който бе

реквизиран у тъй наречените кулаци, които се отказваха да изплащат селскостопански данък и провеждаха враждебна агитация срещу колективизацията.

Във връзка със съпротивата на селяните при кооперирането, властите пращаха българските политемигранти и работниците. Така бригада от одеските металурзи през 1929 г. пристигна в Благоево и съобщаваше за своя профсъюзен комитет:

«Мы принимаем активное участие во всей той работе, которая ведется в селе, рабочие выступают на собраниях, вносят практические предложения, принимают активное участие в ликвидации кулака. Вместе с местными комсомольцами ночью дежурим в селе, чтобы кулаки не могли ничего разбазарить из своего имущества. У одного кулака нашли 100 пудов яровой пшеницы и 15 пудов ячменя». (Там же, стр. 418-419).

Системно, всяка година по няколко пъти, на помощ на Благоевските комунисти, пристигаха ръководителите на Централното българско бюро при ЦК на КП(б)У начело със Серафим Мицев, ръководителите на българското бюро при Одеския окръжен партиен комитет Лазар Раевски, а по-късно Щилиян Стоянов, ръководители на българската политемиграция в Одеса Радослав Крайчев, Янко Маслинков. Всяка година по 5-10 студенти от Днепропетровската, а от 1927 г. и от Одеската съвпартшкола идваха на зимна и лятна практика и оказваха помощ на местните власти и по въпроса за насилствената колективизация, и по осъществяване на заем във връзка с индустриализацията, изземане на зърното у селяните и провеждане на избирателните кампании.

Към края на декември 1930 г. българските райони се отчитаха пред своите окръжни партийни комитети в Одеса, Мелитопол, Первомайск, че ко-

лективизацията набира темпове. Така Коларовският райком на партията през декември същата година констатира в резолюцията на пленума, «че колективизацията се извършва в условията на жестока класова борба», особено в селата Първониколаевка и Манойловка. Към края на годината в този район само 48, 2 % процента са обединени в колективни стопанства.

В талантливата поема на Александр Твардовски «По праву памяти» образно и дълбоко се разкрива варварският процес на колективизацията, ужасът на сталинските лагери, същността на селяните, работливи селяни, които наричаха кулаци. Трудолюбието, по съветските норми на живота е същността на кулака. И ето ръцете на кулака по Твардовски:

В узлах из жил и сухожилий,
В мослах поскрюченных перстов —
Те, что — со вздохом — как чужие,
Садясь к столу, он клал на стол.
И точно граблями, бывало,
Цепляя,
ложки черенок,
Такой увертливый и малый,
Он ухватить не сразу мог.
Те руки, что своею волей —
Ни разогнуть, ни сжать в кулак:
Отдельных не было мозолей —
Сплошная.
Подлинно кулак!
И не иначе, с тем расчетом
Горбел годами над землей,
Кропил своим бесплатным потом,
Смыкал над ней зарю с зарей...

3 4-470

Такави са били кулаците.

Учудвам се как Димитър Савелиевич Себов, първи братовчед на татко ми, един от най-бедните селяни в Благоево, живущ в землянка с 8 деца, остана през целия си живот (1881-1976 г.) извън колхоза, макар, че неговата съпруга беше сестра на Никола Граматик – председател на колхоза «Благоев».

Въпреки съпротивата на селяните насилствената колективизация продължава. Вилнееха репресиите, депортациите, изселването, бягането от селата. В село Паркани бяха разкулачени към 200 семейства, най-голямото от четирите изселвания беше през 1929 г. Тогава са били репресирани повече от 100 семейства.

В село Благоево също са разкулачени стотици семейства и между тях Артем Бойчев, Степан Волев, Тодор Ергиев, Никола Коев, Димитър Димов, Николай Ловчев, Димитър Делиергиев и др.

Мнозина селяни по цялата страна, за да избегнат разкулачването, бързо раздробявали стопанствата си. В началото на 30-те години не бяха редки браковете между младежите, дори преди да навършат 16 години. Бащите предаваха на своите деца част от земята и инвертара. Имота го раздавали на близки и роднини. Разрушавала се многовековната традиция на големи български семейетва, когато под един покрив живееели три, а понякога и четири поколения.

През втората половина на 30-те години все почесто вместо откритите репресии за влизане или вкарване на селяните в колхоза държавата използваше лостът за облагане с данък. В ръцете на управляващата върхушка той все повече се превръщаше в инструмент за натиск върху «другомислещите» единоличини стопанства, нежелаещи да встъпват в колхоза. В отговор на засилени икономически санкции единоличните стопанства намаляваха производството, ко-

леха добитъка, съкращаваха посевите, продаваха имот, бягаха по градовете.

През 1929 година семейството на Артьом Бойчев е разкулачено. Върху челото на всичките деца на Бойчев беше поставено клеймо – «кулак». А как да се живее с това клеймо? Кулак, според думите на «бащата на народите», е най-страшният враг на народа на село и този враг трябва да бъде унищожен. Кървавата вакханалия продължава. От 10 деца към 1937 г. остават само три – Иван, Анна, Мария –останалите репресирани, разстреляни. А прокудените скитат от един край в друг.

Иван Бойчев работи като общ работник в Одеса в завода за плугове, а след това в Херсон, Кавказ, Днепропетровск, Павлоград. Щом ГПУ научава, че тук работи син на кулак, веднага го пъдят. И така продължава чак до започването на Отечествената война от 1941-1945 г. Няма нито един спокоен ден. Целият живот на семейството е лутане, раздяла, събирана, бягане, пак криене.

По време на окупацията на Украйна семейство Бойчеви работи в една болница в град Павлодар. В началото на 1943 г. ги предупреждават, че в най-скоро време, щом дъщерите им пораснат, принудително ще ги изпратят в Германия на работа.

Пълен крах на живота. Това става месец преди да погребат бащата и майката на Иван Бойчев, които умират на 93-годишна възраст от тиф. И ето че ще им вземат децата. Животът губи всякакав смисъл...

В болницата много обичат Бойчеви за тяхното трудолюбие, честност и скромност. Главният лекар, когато научава за драмата на семейството, им дава фалшива бележка, че момичетата са болни от туберкулоза...

В този тъй драматичен период Бойчеви вземат кардинално решение – продават къщичката, купуват коне и каруца и тръгват за България. Те научават, че в Одеса има представител на Българското консулство, който помага на българи от Русия да се преселят в България. Били в Благоево – три дни при сестрата Анна. После Одеса, Паркани, където се събраха 47 семейства българи с каруци.

Двете семейства от Благоево на Иван Бойчев и Михаил Дуков решават през пролетта на 1944 г. да останат в Тутракан. В края на 1944 г. Иван Бойчев се озова в София. През септември същата година България е освободена от фашистите с решаващата помощ на Червената армия.

Към 1 март 1946 г. съветската комендатура репатриира в Съюза 3039 българи. Учудвам се как бай Иван остана в България. Ако бяха се завърнали – чакаха ги сталинските лагери и репресии...

През 1969 г. като се пенсионира, след 26 години престой в България, Бойчев пристига заедно със съпругата си (българка от село Кубанка), дъщеря си и зетя да отидат на гости в Одеса при сестрите си Мария и Анна. Предложих на бай Иван да посетим Благоево с моята кола. Той отказа. Не може да забрави жестокостта на властите и страданията на семейството.

25 пъти съм посетил България и всеки път имах срещи с бай Иван, особено през 1987-1988 г., когато работих в електромеханическия институт в София. През април 1999 г. бай Иван Бойчев отбеляза своята 100-годишнина. Слава Богу. Той почина на 1 април 2003 г на 104-годишна възраст.

Такава е била съдбата на един представител от най-богатите хора в Благоево. А каква е съдбата на един от най-бедните, моят дядо, Михаил Дихан?

Разпадането на общината води до поява на селскостопански работници, бедняците разпродават земята в края на XIX-началото на XX век. Така роден през 1863 г. Михаил Димитриев Дихан напуска село и се настанява в Одеса като прост работник в Химическия завод. Но и тук той не може да свърже краищата. Мизерията постоянно го съпровожда. Родиха се и децата му Димитър, Варвара, Елизавета, Мария. Ето един от документите на онова далечно време.

На 23 април 1906 г. в Одеса, в Казанската църква (Пересип) протойерей Сергей Коцюбинский с псаломщчика Силин покръстиха 11-то дете, Елизавета на старши унтер-офицер в оставка от селяните на Херсонска губерния Одески уезд на Буялъкска волост и село Михаил Димитриев Дихан и законната му съпруга Магдалина Петрова, православно вероизповядане. (ГАОО, ф. 37, оп. 13, а.е. 686, л. 23, на гърба).

През 1908 г. в семейството на Михаил Дихан и Магдалина Петрова се роди 12-то дете – Мария. Към 1913 г. от 12 деца останаха живи само 5:

Петър, Иван, Варвара, Димитър, Мария.

Животът в града става все по-тежък и през 1913 г. Михаил Дихан се завръща в родното село Голям Буялък. Тук, на централната улица през 1914 г. с помощта на брат си Янко (Иван), сестрите Стана и Зина той изгражда малка едностайна къщичка с малка кухничка и хаят, посажда дървета в градината от 0, 15 хектара. Къщичката с неголяма реконструкция през 80-те години, е запазена и до днес, а от дърветата остана само умираща акация.

Както посочих по-горе, българите не са вземали активно участие в революционните събития през 1918-1920 г. Властта по това време се сменяше не по тяхна воля. Събитията се налагаха отгоре... бедните се радваха на съветската власт, середняците и богатите

оказваха съпротива. През февруари 1920 г. Михаил Димитриев Дихан беше избран в състава на един от революционните комитети в село (ревком), получи земя... Появи се надежда на подобряване на живота... Обаче през 1921 г. от глад и тиф умира неговата съпруга Магдалина Петрова Иванова-Дихан, през 1924 от туберкулеза синът му Иван – участник на Първата световна война, през 1935 умира от инфаркт дъщеря му Варвара и остави 4 сирачета, през 1937 г. – е арестуван като враг на народа синът му Димитър, през февруари 1938 г. – умира синът му Петър от туберкулоза и оставя три деца сирачета.

Слава Богу, по чудо (смяна на Ежов с Берия и фиктивни съдебни процеси, за да залъжат народа, че който не е виновен го пускат от затвора) на показателния процес в Благоево военният трибунал оправдава Димитър Дихан.

През 1938 г. той напуска своето семейство, оженва се втори път и става завеждащ или управляващ заготскот в Хмелевской район на Кировоградска област и след време взема баща си Михаил Дихан при себе си.

На 9 декември 1938 г. след тежко и дълго боледуване от астма Михаил Дихан умира в болницата на село Хмелевое на 75-годишна възраст и е погребен на местното гробище недалече от болницата.

Има ли смисъл в живота на Михаил Дихан?

«Рабом родится человек, рабом в могилу ляжет и смертъ ему едва ли скажет зачем он шел долиной чудных грез, рыдал, страдал, терпел, исчез»,– такую истину изрек Мелхиседек – думи от Библията в превод на поета Батюшков.

Така и Михаил Дихан се роди да страда, да погребва своите 10 от 12 деца и към края на своя живот да види само две живи – Димитър и Мария.

Легна Михаил Дихан за вечен покой в чужда земя. Господ да го прости. Нито една родна душичка не идва към свидния гроб да отрони сълза.

Две семейства от две класи – от «кулаците» на Артем Бойчев и от най-бедните – Михаил Дихан – една съдба в страшния експеримент на болшевиките, който продължаваше 70 години и който стана геноцид за всичките народи в СССР и изведе страната от пътя на световната цивилизация.

Насилствената колективизация, разкулачването, които станаха трагедия за повече от 20 милиона съветски селяни, в това число и на хиляди, десетки хиляди българи, се разглеждаха в българските вестници и списания, в официалните изказвания на ръководството на Централно българско бюро при ЦК на УКП, на други държавни и партийни органи, на българските политемигранти като «социалистическо преустройство на съветското село».

Даже по време на националната трагедия – глада от 1931-1933 г. – доста български издания в Украйна и България публикуваха статии под название «Пътят на съветското село към социализъм и благосъстояние». Пълно е с цинизм отвореното писмо на писателя-политемигрант Марко Марчевски: «Има ли глад в Съветска Украйна», където той утвърждава през 1933 г., че гладуваше само населението на украинските земи, които се намираха в Полша.

Разбира се, цялата отговорност за такаво въвличане на селяните в социалистическото строителство в селското стопанство лежи на цялата система, която си е поставила за цел осъществаване с престъпни методи, с насилие, глад за някакви си цели, които селяните не разбираха, защото не знаеха нито теорията, нито практиката на болшевизма. Целта на «социалистическите» преобразувания е била една: да се

премахне у селяните чувството на стопанин, да го превърне в политически безправен и икономически зависим от тоталитарната система производител на селскостопанската продукция в одържавените колхози, а най-активните стокопроизводители, които можаха да се възползуват от НЕП-а и да издигнат своето стопанство, безжалостно да ги унищожат.

В резултат на изкуствения глад през 1933 г., като способ за покоряване за селяните в Украйна, стана действителна трагедия за селяните в Украйна, Поволжието, Северен Кавказ и други краища на комунистическата империя.

Политиката на непрекъсната колективизация и масово разкулачване се провеждаха в условията на изкуствено раздухване на вражда между селяните.

Макар че през 1931 г. селяните бяха вкарани в колхози, разкулачването продължаваше, разтуряха се селските стопанства, откъсваха се селяните от земята. Разкулачваха се средняците и бедняците, които не искаха да влязат в колхоза. В навечерието на глада се разшири дейността на хлебозаготовителните бригади. Активистите провеждаха масови нападения, третираха единоличниците. Оказвайки съпротива на тези беззакония, селяните криеха хляба, зърното, имущество, където можеха.

Разбира се, че тази политика доведе през 1932 г. до глада през пролетта на 1933 г. В тези неимоверно трагични условия хората ядяха кучета, котки, лалугери, врабчета, гарвани, кора от дървета, трева, листа и т. н.

А в Украйна имаше зърно през 1933 г., но властите го пазеха и извозваха в чужбина, а своят селянин, сеяч и хранител на цялата страна масово умираше от глад. Властите отказваха помощ, която предоставяше Запад, но помощта на партийните и съветски органи

беше закъсняла и недостатъчна. В Украйна умряха по едни данни 8 милиона души, по други – 11. Стотици селяни умряха от глад в Благоево.

Драмата, трагедията на народите на Русия, а по-късно и на народите от Европа и Азия, тръгнали по пътя на Русия, идеологията на марксизма ленинизма, е учение за движение към единообразието. Това учение признаваше само една идеология за комунизма, за историческата мисия на пролетариата, която ще премахне всички други вярвания. Маркс примитивно смяташе, че плановото начало трябва напълно да премахне икономическата стихия. Класовата борба трябва да доведе до унищожаване на класите. Вместо различните форми на организация на труда ще възникне царство на обществената собственост и колективно производство в рамките на цялата нация. На мястото на многобройните нации и национални държави ще дойде единно комунистическо човечество. Разбира се, че това учение противоречи на съществото и природата на човека, то не знае и не признава компромиси, то е разрушително по своята природа.

Още през първите години на съветската власт А. Ф. Лосев заяви, че «социализмът е най-пълното тържество на сатанизма... и в същото време най-дълбоко падение на човечеството». Виж. Списание «Вестник», М., 1996, бр.4, стр. 122.

Новата власт обеща мир, земя, равноправие на всичките народи в Русия. Декретът за земята предизвика ентусиазъм у бедните сяляни в цяла Русия. Обаче в българските села нямаше помещици и манастирски земи. В българските региони борбата засегна бедните и заможните. Българите не попадаха към класическото определение за кулаците (редовно използване на наемен труд, притежаване на мелници,

маслобойни и други предприятия за селско-стопанско производство, получаване на нетрудови доходи и др. (Основната маса на българите бяха средняци).

Към 1935 г. повече от 95 % стопанства в българските райони на Украйна бяха вмъкнати в колхози. В последващите предвоенни години колхозите се уедриха и постигнаха определени резултати в развитието на селскостопанското производство, благодарение на трудолюбието на българите, тяхната дисциплинираност, а също и подобряване на материално-техническата им база. Появяват се първите трактори, камиони и друга селскостопанска техника. През 1935 г. в Коларовския район работеха 3 машинно-тракторни станции, 216 трактора, 56 комбайна, 38 камиона, 80 вършачки и 720 специалисти.

Буялъкската МТС по това време в Благоевски район разполагаше с 50 трактора, 15 комбайна, 16 камиона и повече от 100 селскостопански специалисти.

Не разполагам с данни за Олшански район по въпроса за колективизацията и състоянието на колхозите. Към средата на 30-те години в Украйна съществуваха три български регионални райони (Коларовски и Ботевски по-късно обединени в един – Коларовски).

Насилствената колективизация завърши, обаче жизненото равнище на колхозниците беше по-ниско в сравнение с периода на НЕП-а, т.е. преди създаването на колхозите, да не говорим какво е било то през целия XIX век.

ЧАСТ ВТОРА

КУЛТУРНИ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ РАЙОНИ НА УКРАЙНА ПРЕЗ 20-30-ТЕ ГОДИНИ

1. СЪЗДАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИ УЧИЛИЩА И ДРУГИ УЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

От самото начало на своето настаняване в Русия българите поставят въпроса за тяхното културно развитие, за запазване на своя език, традиции, обичаи, фолклор. И ако през първите десетилетия те имаха възможност да откриват български училища, да подготвят кадри за всичките сфери на живота, провалът на плановете на Русия да превърне България в своя губерния, подтикна Русия да започне процес на русификация на българското население.

След Февруарската революция и след болшевишкия преврат през октомври 1917 г. българите в Южна Русия отново поставят въпроса за културното развитие на българите. В Южна Русия и Бесарабия отново възникват или продължават да действуват такива български национални организации като «Напредък», «Просвета», «Зора», «Съюз на българите». Тези организации издигат широка национална програма, предвиждаща самоуправление на българите, българска църква, представителство на българите в централните органи, създаване на български пристанища на Азовското море (Преслав-Цареводаровка) и на Черно море (около Одеса) и т.н. Българските учащи се младежи, обединени в «Просвета», също поставят въпроса за българско самоуправление, създаване на български училища. Приазовската българска организация «Напредък» през януари 1918 г. също издига тази идея.

Веднага след победата на Февруарската революция в Русия през 1917 г. в българските села в Бесарабия бяха открити 400 училища и 3 гимназии, в които се преподаваше на роден език. Кръстю Ми-

сирков, роден в България, открива курсове по български език за учителите от националните училища. Обаче само след 1 година, през февруари-март 1918 г., Бесарабия е окупирана от румънски войски и всичко това е ликвидирано.

Разбира се, тази политика предизвиква съпротива от страна на българите, гагаузите, украинците, руснаците.

«Присъединяването на Бесарабия към Румъния, — пише агент 277 на сигурancата, в Измаил 1918 г., — се възприема като най-силен удар за българското население. От първия ден на нашето пристигане тук ний срещнахме във всеки българин непримирим враг. Сред населението на този град, а също и от Южна Бесарабия българите са най-враждебното население, с което се налага да се работи най-много. То съставлява най-значителен процент в статистиката на населението».

Русите, украинците, българите се оказват в положение на преследвани и гонени малцинства. Окупаторите се заемат с варварско унищожаване на всички руски културни ценности: забранява се ползването на руски език, затварят руските и българските училища и т.н.

За развитието на народното образование сред националните малцинства в Украйна към Народния комисариат на просветата на републиката през 1924 г. бяха създадени национални секции, в това число и българска. Аналогични секции бяха създадени към Одески, Мелитополски и Първомайски окръжен отдел на народното образование, а също и в българските национални райони.

Създаването на училища с преподаване на родния език беше извънредно трудна задача. Нямаше учи-

тели, учебници. Първа крачка в тази посока, бяха откритите през 1921 г. тригодишни курсове за български учители в Преслав.

Рационално сконструираната система на морала на болшевиките имаше привлекателност, защото обещаваше на хората резултати, които отговарят на инстинктивните влечения на човека — социална справедивост, и обикновеният народ, люмпенизираните маси поддържаха новата власт. Тази социална справедливост трябваше да се въплъти в реалност, като мир на народите, земя на бедните, равноправие на всичките угнетени нации в Русия и т.н. Обаче когато народът разбра, че е излъган, взема оръжието и започна Гражданската война, която мина през сърцето на всеки човек и свърши с победата на болшевиките, благодарение на материалната подкрепа на германския империализъм и люмпенизираните маси, а също и с подкрепа на чуждестранните интернационалисти, на които Ленин щедро плащаше за да залеят страната с кръв.

Кървавата болшевишка чума свърши през 1921 г., — така си мислеше мнозинството в тази многострадална и проклета от Господ страна...

През 1921-1922 года гладът уби нови милиони жертви на новата система.

Но животът е по-силен от смъртта и разстреляната, опожарена, гладна Съветска Русия започва да се възражда... А това възраждане не е възможно без ликвидиране на неграмотността. Огramотяването изискваше самото време, цивилизацията. Не прекратявайки жестоката и кръвопролитна война със собствения си народ през всичките периоди на своето съществуване, през 1921 г. започна процесът на културната революция в цяла Съветска Русия, в

това число и сред 150 хилядното население на Украйна, Крим и едно българско село Паркани в автономна Молдова.

Първата крачка в процеса на културната революция беше ликвидирането на неграмотността. Повече от 75 проц. от населението в царска Русия беше неграмотно. Сред българите този процент стигаше до 80.

През началото на 20-те години в Украйна се създава цялостна система, обхващаща началното, средното и висшето училище, благодарение на която се осъществи задачата за просвещението на българите на роден език и подготовка на национални кадри. За първи път пред българската диаспора се поставя така широко и мащабно въпросът за създаване и функциониране на българска просвета.

В системата на средноспециално образование през 1924 г. бяха открити Преславски български педагогически техникум, българска секция в Екатеринославската совпартшкола. През 1927 г. е открит български сектор в Одеската совпартшкола. През 1932 г. се откри български сектор в Одеския музикално-драматичния институт, а също български сектори в селскостопанския, медицинския и други техникуми в Одеса. Педагогическият техникум в Преслав изигра голяма роля в успешното решаване на задачите по културното строителство в българските райони на Украйна. През 1925-1926 учебна година в техникума се учеха 152 студенти, от тях 137 българи. Всяка година в техникума се приемаха по 45 студенти. Техникумът беше с 3-годишно обучение. Почти всички дисциплини се преподаваха на български език. Тук работеха постоянни курсове за подготовка на национални кадри – учители и други

специалисти. При техникума редовно се провеждаха конференции на българите-учители, функционираше обединен методически кабинет, който се занимаваше с подбор и назначаване на педагогическите кадри в българските училища, с подготовка на учебна литература, с внедряване на нови методи на обучение. Техникумът в Преслав става ковачница на български национални кадри. Оттук излизат местни български писатели, поети, учени, държавни дейци.

През 1933 година се открива български сектор в Одеския педагогически институт, който към 1939 г. завършиха около 200 души.

Големите успехи в развитието на народното образование и културно-просветната работа сред българското население бяха отбелязани на първото Общоукраинско съвещание на работниците от националните малцинства през януари 1927 г. На 11 януари 1927 г. на заседание на българската секция на съвещанието беше отбелязано, че 60% от децата от училищна възраст са обхванати в началните училища, че работят 2 пълни седемгодишни училища, 3 непълни, 1 политехникум, 1 совпартшкола, 1 интернационална, 4 постоянни и 4 непостоянни школи за политическо огрaмотяване, 18 селски библиотеки, 24 читални, 42 кръжока за огрaмотяване, 5 киноапарата, 1 радиостанция, 2 детски ясли, 1 детски дом, че са отпуснати средства за пътуваща българска трупа и за окръжна българска библиотека, че са организирани 2 курса за подготовка на български учители.

Изпълнявайки решенията на българската секция на съвещанието, бюрата на националните малцинства в Одески и Мелитополски окръзи разгърнаха

енергична дейност. През 1926-1927 учебна година в Одески окръг бяха открити още 7 нови училища (от тях три със седемгодишно обучение — в Болшой Буялък, Кубанка и Катаржино), 3 детски площадки, 5 училищни библиотеки, 9 нови библиотеки, 10 нови кръжоци за огрaмотяване, 6 нови училища, 1 селскостопанска техническа школа.

В 1928 г. в Мелитополски окръг работеха 3 педагогически ВУЗа (1 украински, 1 немски, 1 български), в които учеха 431 студенти. ВУЗовете бяха учреждения, които подготвяха нови кадри за училищни работници. През 1928 г. мрежа от българските учреждения само в Мелитополски окръг наброяваха 39 четиригодишни училища, 4 седемгодишни, една профшкола и 1 педагогически техникум. В българските училища бяха обхванати 92% от децата.

Една от проверките на учебните заведения в Преслав и Ботево през 1929 година отбеляза, че районните инспектори и учителите в повечето случаи не владеят литературен български език, че училището в Ботево не взема достатъчно участие в стопанския живот на селото, оказват слабо влияние върху семейството, има случаи, когато в семействата карат учениците да изпълняват религиозни обреди, не разрешават на децата да стават пионери и българските училища особено в началния период изпитват огромен недостиг от учители, знаещи роден език. Например, през 1925 г. в Благоевски район са изпратени 12 учители, предимно политемигранти. През март 1926 г. от Одеса в Благоево са изпратени още 54 български политемигранти. Много от тях бяха избрани или назначени на ръководна работа. Учители стават Пенчо Митев, Петър Аджаров, Тодор Тодоров.Блага Тодорова. Почти всичките

Тодоров.Блага Тодорова. Почти всичките преподаватели в Преславския педтехникум и Одеския сектор на педагогическия институт бяха политемигранти: Райна Кандева, Ганчев, Невена Генчева, Иван Димов, Владимир Димитров и много други.

Заедно с процеса на развитието на народното образование и ликвидиране на неграмотността чрез ликбези (курсове за ликвидиране на неграмотността), подготвя се и се издава многобройна учебна литература на български език. По идеологически съображения в Украйна не могат да използват учебна литература от България, затова тази задача се поръча на педагози политемигранти. 20 учебника за 1-7 клас написа директорката на Преславския педтехникум Райна Кандева през 1931-1937 г. «Буквар», «Граматика за първоначално училище», «Граматика за III-IV класове». «За всеобща колективизация», «Буквар за ликбеза», «Послебукварна част към работническата книга по езика за ликбеза» и др. «Задачник-Сметанка», част 1 от Димитров, «Нагледна сметанка», «Задачник» от Мицев и Гордевски», «Синтаксис за българския език» от Малчев, «Буквар за втори клас» от Неделчева и Раковска, читанка за четвърти клас от Червенаков и др.

Във връзка с написването на българските учебници и подготовката на литература на роден език многократно се обсъжда въпросът за българския правопис. За пръв път той се приема през 1924 г. През 1930 г. отново се обсъжда. В дискусията участвуват десетки специалисти: П. Дринов, Н. Державин, Л. Булаховски и др. В сравнение с приетите норми през 1924 г. новият правопис се доближава до разговорната реч на местните българи с характерното заглушаване на съгласните и опро-

стяване на съчетанията съгласни звуци. В печата обаче се появяват редица статии в които се обвинява проф. П. Дринов, че при преработването на правописната система от 1924 г. е направил недопустима грешка по този начин стъпил на хлъзгавия път на местния национализъм. Той се съгласява, че са необходими поправки и, че те се свеждат до застъпването на традиционния морфемен принцип, като при това добавя: «И най-малкото забавяне за разглеждане на правописните проблеми е съзнателно откъсване на езика на труженицте-българи в СССР от езика на пролетариата и трудовото селячество в България (Българската буржоазия има свой правопис с голям и малък ерове, с двойно е, юс и т.н.). Такива са по това време лутанията, и то по политически принцип.

Годишните курсове от 1921 г и Преславския педтехникум от 1924 и до 1939 г. подготвиха повече от 500 български учители и работници на културно-просветните учреждения. Значителна роля в този процес изигра директорът на техникума от 1928 до 1933 г. — бележият педагог и учен Райна Михайлова Кандева. Райна Кандева родена през 1882 г. в Стара Загора. Умря в 1967 г.

Във всичките звена на културната революция в българските райони на Украйна успешно работеха българските политемигранти. Те изиграха голяма роля в развитието на народното образование, в подготовката на национални педагогически кадри, театрални и други специалисти.

Обаче, трябва да кажем, че в тази дейност имаше и негативни моменти свързани с комунистическата идеология, която помагаше на властите в борбата срещу религията, народните и религиозни празни-

ци, в борбата срещу народните традиции. А ние знаем, че българската община, православната религия, църквата, духовенството играеха решаваща роля в нравственото развтиие на българите, в тяхната духовност. По време на културната революция най-голям удар беше нанесен на църквите, на духовенството, на религиозните празници. Никога няма да забравя как през пролетта на 1933 г. ме потресе факта станал в нашата къща. След тежка и гладна 1933 г. дочакахме Великден през 1934 г. В голяма чиния на масата имаше червени, сини, кафяви красиви яйца. Гладни сме, но не бива да пипаме до утре, до Великден, до тяхното осветяване в църквата... Идва татко у дома, комунист, и паницата с всички яйца лети в стената... Трагедия, плач, «Тате, тате, — викаме — какво правиш?» Чак по време на Втората световна война Великден се върна в нашия живот.

А църквите и религиозните празници винаги са били пазители на народния дух и неговите добродетели.

От година на година «народната власт» засилваше своите наказателни и устрашителни функции. През 30-те години бяха съсечени повече от 20 милиона души, в това число и десетки хиляди българи.

През 1939 година всичките национално-административни единици, учили техникуми, институти, театър, вестници, списания бяха затворени, ликвидирани, кадрите репресирани, разстреляни.

Сталинската система възпита нова интелигенция, предимно от средата на работници и селяни. Пред тях се откриваха големи перспективи в образованието, в кариерата. Това поколение вярваше в сис-

темата на ценности на идеалния човек, който през вековете създаваха най-добрите представители на човечеството. И макар, че цялата интелигенция беше съсечена, влияние на системата беше огромно. Другояче, как ще обясниш моят феномен – баща ми е в затвора, аз българин, българите не пращат на фронта, нямам още 16 години и доброволно отивам на фронта като украинец, за да загина за родната земя.

А колко удивителни, обаятелни хора имаше сред българската интелигенция възпитана през 20-30-те години, като проф. И. В. Ганевич, старши научен сътрудник историк-българист И. И. Мещерюк, Г. и О. Обручкови, учители Иван Савов, Елена Иванова, Елена и Георги Проданови, Иван Дмитриев, Анастиасия Тодорова, Филип Кисов и много други.

И накрая. 7 години имах български учители, 7 години учих родния език, 14 години живях в родна българска среда, четох български вестници, посещавах българския театър. До 14 години живях във всичко българско и се формирах под влиянието на родителите и любимите учители. От политемигрантите научих за трагичната и героична история на България, нейната литература, за Ботев, Вазов, Смиренски, Яворов, за възхитителните планини и гори в България, за Хаджи Димитър, Васил Левски, Стефан Караджа и хиляди други свободолюбиви българи.

Макар, че всичките преобразования на селото ставаха под давлението на партията чрез съвети и други държавни и обществени организации растеше и материалното становище на колхозите. А това даваше възможност да се отделят средства за социал-

ни и културни нужди. През 1935 г. се откриха още 25 легла към селската болница, в която имаше вече 25 легла, отворено беше средно училище, в което се обучаваха 320 ученици и работеха 26 учители. По това време в Благоево функционираха 6 непълно средни и няколко начални училища.

На западния баир, който след 500 метра преминава в безкрайни лозя в Благоево стоеше величествено красиво бяло здание, очевидно бивша собственост на някой богат селянин, разкулачен или депортиран. Зданието приличаше на дворец с централен вход към селото. Училището беше покрито с бял цинк, то се намираше в един оазис от декоративни дървета, храсти и цветя. В него имаше две големи зали и 6-7 неголеми стаи на белетажа и първия етаж.

От откриването на училището през 1924 г. и до началото на Втората световна война негов директор беше българският политемигрант Пенчо Стоилов Митев, роден през 1902 г. около град Шумен. Участник в Септемврийското антифашистско въстание в България. Висок, сух, мургав, с черна къдрава коса, с черни волеви очи, мъжествено лице, добър учител по история, строг и справедлив директор. След Великата Отечествена война той се върна в нашето село, продължаваше да учителствува в средното училище и във връзка с политиката на асимилация той вече се казваше Петър Степанович Митев. От 1972 г. и до края на живота си той живя в Одеса и аз поддържах с него и съпругата му Александра Сергеевна връзки. П. С. Митев почина през 1983 г.

Димитър Иванович Фуклев беше заместник-директор на нашето училище, преподаваше матема-

тика. В 5-7 клас учителката Анастасия Евстатиевна Тодорова преподаваше руски език и литуратура, Филип Павлович Кисов – математика, Александра Сергеевна – съпруга на Пенчо Митев – украински език.

От първи до 7 клас моят най-близък приятел беше най-добрият ученик в училището Семьон Граматик. С мен се учиха в един и същи клас моите братовчедки Настя Коснаки, Зиниада Коева, комшията Танас Себов, Анна Себова, Никола Тодоров, Юрий Желязков.

През юни 1999 г. като гостувах у моята първа братовчедка Магдалина Дихан-Врона, случайно намерих в нейния албум и историческата снимка на началните ученици от моето любимо 6-то училище в Благоево. Снимката е направена през май 1939 г. по време на екскурзията в Одеския историко-краеведчески музей. Ръководители на екскурзията бяха Марина Дмитриевна Фуклева и Иван Константинович Дмитриев, по-късно, след Отечествената война – директор на това училище.

Цял ден не можах да откъсна очи от тази снимка, всичките нейни участници познавам: Семен Граматик, Настя Пизинцали, Магдалина Дихан, Георги Граматик, Михаил Коев, Афанасий Себов, Димитър Чавдар, Зина Коева, Мария Желязкова, Полина Каснаки, Юрий Желязков, Соня Стойкова, Олга Ловчева, Степан Граматик, Варя Ватан, Николай Тодоров, Юлия Желязкова Иван Костов, Мария Станкова, Илия Константинов.

Марина Дмитриевна Фуклева моята първа и най-любима учителка. От 1932 г., от първи и включително четвърти клас тя водеше нашия клас и даваше цялото си сърце, душа, знания да ни научи на

грамота, да ни възпита патриоти, предани на родината, обичащи своите родители, живота, България.

Марина Дмитриевна беше със среден ръст, красива, гъста черна коса и бяло, леко румено лице, черни очи, неимоверно добра и обичаща децата и своята работа. Тя се роди в село Преслав край Азовско мере. Това село от 1921 г. стана ковачница за подготовка на учители за българските села в Украйна, Крим и Молдова. Като завърши Преславския педагогически техникум тя беше изпратена на работа в Благоево и работи тук до началото на Отечествената война.

През 1972 г. бях неимоверно щастлив, че открих Марина Дмитриевна в град Мелитопол и до края на нейния живот кореспондирахме. Тя почина в град Мелитопол през 1985 г. Вечната признателност към моята първоучителка ще живее в моята душа до последното дихание. И до сега в селото старите хора помнят тази удивителна учителка и човек, възпитала стотици деца.

Анастасия Евстатиевна Тодорова — моя учителка по руски език и литература. От 5 клас и до сега съм влюбен в нея. Висока, стройна, с бяло интелигентно лице и черна заплетена коса, вечно усмихната и доброжелателна. Разделихме се през 1939 г. и се срещнахме през 1950 г. в Благоевския Дом на културата. Радостна среща...

На 19 май 1991 г. в град Болград се срещнах с нейната дъщеря Надя на 1 конгрес на българите в СССР:

— Михаил Дмитриевич, имате най-сърдечни и топли поздрави от Вашата учителка по руски език и литература, моята майка, Анастасия Евстатиевна Тодорова, живуща в Търновка заедно с мен. Тя,

майка ми, много ще се зарадва, че ви открих. А пък аз се зарадвах, че моята любима учителка дочака до процеса на началото на нашето национално възраждане.

Какви ли сюрпризи не ни поднася животът. През 1989 г. в Одеса на посьолок Котовски се срещнах с Филип Павлович Кисов, кубанчанин, който беше мой учител по физика и математика от пети до седми клас. Не се бяхме виждали половин век и ето удивителна среща у неговия първи братовчед лекаря Филип Георгиевич Кисов.

Тежката си съдба сподели нашият учител по български език и литература, политемигрант, писател Петър Аджаров. Той живя и работи в Благоево от 1923 до 1937 г. През 1937 г. беше арестуван като враг на народа...

На 21 септември 1960 г. в центъра на София, на гроба на Иван Вазов, помолих председателя на съюза на българските писатели Георгий Караславов да ме «запознае» с Петър Аджаров... Той изкара 19 години на Колима и само преди две години се завърна в България.

След възлагането на цветя на гроба на Вазов, посетих квартирата на Петър Аджаров, запознах се с новата му съпруга. Първата му остана в Благоево. Спомени, спомени. Разказах на Аджаров, че през 1947 г. се запознах в Благоево с неговата дъщеря Людмила и се влюбих, но без отговор. Тя обичаше вече Валентин Тодоров и очакваше неговото завръщане от Червената армия.

Успехите в областта на народното образование, походът към задължително начално образование, масовото огрaмотяване, решителната борба с дет-

ската безпризорност отразяваха общите процеси на културната революция през 20-те години.

Разрешението на задачата за максимално задоволяване на културните потребности на трудещите се изискваше по-нататъшно разширяване на библиотечната мрежа, на клубовете, читалните и други културно-просветни учреждения, рязко подобряване на тяхната дейност. Тези учреждения до 1917 г почти отсъствуваха в българските села.

През 1924 г. селски клубове и читални бяха открити почти във всички български села в Украйна. От отчета на Мелитополския окръжен изпълком за 1925-1926 г. научаваме, че в българските села работили 14 селски клуба, 10 читални и библиотеки. В същия отчет се казваше, че от всички национални малцинства «само сред българите политическовъзпитателната работа е задоволителна: 10 процента от българските жени са привлечени в политическа просветна работа.

Клубовете, читалните, библиотеките се превърнаха в най-важно и действено средство за културно-просветната работа през този период. В тях се организираха и работеха политически, агрономически, антирелигиозни, литературни, музикални, драматически, хорови и други кръжоци, в които особено широко се привличаше младежта.

В доклада за дейността на ЦКНМ на 1 Общоукраинска конференция на националните малцинства през януари 1927 г. беше отбелязано, че през 1925-1926 г. в българските райони имало: клубове 1, селски клубове 19, читални 26, библиотеки 30, пунктове за огрaмотяване 30, червени кръстове 103.

По данни на Иван Желязков, районен инспектор по въпросите за политическа просвета в Ботевски

район през 1927 г в района били изнесени 127 лекции по политически теми, 108 беседи, 47 общонаучни лекции, 48 селскостопански теми, 78 на медицинска, 67 вечери и 96 прожекции на филми. За една година селските клубове и читални били посетени от 76 041 души, от тях 64 394 мъже и 11 647 жени.

В селата Инзовка, Богдановка и Преслав имаше бюро за юридическа помощ на селяните. В района работеха политкръжоци — с 60 души, природоведчески — с 39, селскостопански — с 63, драматически — с 67, селкоровски — с 20, профсоюзи — с 22 души и др. Активът на селските клубове се състоеше от 46 учители, агрономи, 1 зememер, 3 ветеринари и 7 медицински работници.

Обаче Централното българско бюро при ЦК на УКП начело със Серафим Мицев държаха под контрол всичките мероприятия по линията на просветата. Така на 12 юни 1926 г. той писа до председателя на Благоевския райизпълком, че във връзка с предстоящия панаир в Благоево и други български села трябва да се вземат мерки за използуването им за политически цели. Тези панаири дотогава имаха религиозен характер и следваха някои по негово мнение, — реакционни и консервативни традиции (четяха се молитви, пиеше се много, ставаха побоища и др.). «Трябва да се даде на тези панаири организован характер, поръча Мицев, да се осигури милиция, да се загради с въже мястото на борбата, да се повика лекар, фелдшер, да се направи подробен доклад за международното положение, да се организират футболни мачове между Благоево и Кубанка, да се подготви за този ден представление».

През 1934 г. хиляди трудови колективи в съветската страна се стремяха да отговорят с ударен труд

на героя на Лайпцигския процес, да свържат своите трудови и културни успехи с неговото име.

Работниците, колхозниците, студентите, учащите се, интелигенцията, в това число и в българските райони в Украйна, горещо привествуваха пристигането на Георги Димитров в СССР.

Така например, делегатите на Втората конференция на колхозниците-ударници от Благоевския район, писаха на Георги Димитров, че са възхитени от героичната му борба против фашизма и са признателни на съветското правителство, което е «направило всичко възможно да го изтръгне от фашистская затвор за да може да продължи своята плодотворна борба по укрепване на световното работническо движение».

На 1 април 1934 г. в с. Благоево тържествено бе положен първият камък на голям дворец на културата. По единодушно решение на районните власти дворецът бе наречен на името на Георги Димитров. По този повод се състоя митинг, който изпрати сърдечно писмо на своя патрон. В него се даваше обещание строителството на двореца да бъде завършено по случай 17-та годишнина на Октомврийската революция, без да се нарушава при това работата по изпълнението на сеитбената кампания и всички предстоящи селскостопански задачи...

Колхозниците в края на писмото канеха Г. Димитров да ги посети при завършването на строителството на двореца и обещаваха да го нагостят с баница.

...Към годишнината на Октомврийския преврат в Петроград, на мястото на величествения Божи храм се появи огромна, двуетажна сграда на Благоевския район, наречен Дом на културата...

2. ОДЕСКИЯТ БЪЛГАРСКИ ДРАМАТИЧЕН ТЕАТЪР «ГЕОРГИ ДИМИТРОВ»

Духът създава, твори в едно и също време, не забравяйки не отхвърлейки миналото, той започва от него. Културата-паметта на човечеството има огромно значение в живота на човечеството. Един от съвременните руски учени Ю. В. Рождественски определя културата като «правила и прецеденти в дейността на хората». Времето на културата е насочено в миналото и бъдещето едновременно. Предаването на културата става чрез семиотични (знакови) системи. Те, тези системи, осигуряващи единство на структурата у индивидиума и обществената мисъл. Неблагополучието на обществото и личността са резултат на съвкупния вандализъм — вселенски, държавен, частен, семеен. Защо така? Защото в центъра на духовната култура е моралът. Естетическите, техническите, научните творчески постижения са преводни от типа на морала, на нравствеността.

През 20-30 -те години в СССР, в Украйна и други републики, заедно с културната революция вървеше процесът и на масово изкореняване на вековните обичаи, традиции, обреди, обявени за буржуазни и религиозни отживелици. Преди всичко беше нанесен удар по основите, върху които се градеше духовността и нравствеността — религията, църквата. Всичките църкви в страната, в това число и в българските села на Украйна и Крим, бяха срутени, свещениците бяха лишени от енориашите си и възможността да се придържат към предишните нравствени ценности в живота. Повечето от църковнослужителите бяха разстрелвани, репреси-

рани. Вместо църкви се създаваха клубове, читални с една цел — да се приобщи населението към новата комунистическа идеология.

Пред моите очи на 9-годишно момче в родното ми село Благоево беше разрушен величественият бял Храм със сини куполи през 1934 г. Аз не разбирах същността на този вандализъм, но сърцето интуитивно не приемаше това и душата ме болеше.

След десетилетия като се запознах с творчеството на руския поет Николай Рубцов, едното от неговите стихотворения ме върна в 1934 г., към варварството, което ставаше пред мен.

Не жаль мне, не жаль мне растоптанной царской короны,
Но жаль мне, но жаль мне разрушенных белых церквей.

Унищожаването на църквите изкорени доста традиционни черти на българите в Южна Русия и Бесарабия през XIX век, от които се възхищаваха изследователите-историци, етнографи. Това бяха чистотата на нравите, уважение на младите към повъзрастните, трайни бракове и семейни отношения и т.н.

Преди болшевишкия преврат през 1917 г. Ленин и неговата партия обещаха на всички народи в Русия свобода, равни права, свободно и всестранно развитие.

Както посочихме по-горе в първите години на социалистическото строителство централно място в дейността на съветските органи заемаха въпросите на образованието. То бе основно, задължително условие за извършване на културната революция в СССР.

Формирането на социалистическата култура в Украйна, а в това число и сред българското население срещна големи трудности. Нямаше условия и

материална база, липсваха кадри. През 1925-1926 г. в българските села имаше 3 самодейни български театра и 9 селски клуба, в които работеха кръжоци на художествена самодейност, показваха се спектакли. Например през Февруари 1926 г. в с. Благоево Одеската окръжна политико-просветна група изнесе няколко представления.

През 1927 г. по предложение на Народния комисариат на просветата на Украйна в с. Преслав Мелитополски окръг, бе сформирана подвижна културно-просветна група, която изнасяше представления пред българското население. За ръководител бе назначен преподавателят от Преславския педагогически техникум И. Ф. Добружский.

Важен етап по пътя на създаването на Одеския български драматичен театър бе откриването през 1932 г. на български сектор към музикално-дрататичния институт (МДИ) «Л. В. Бетховен».

Преди откриването на българския сектор, по поръчение на дирекцията на МД за селата Благоево, Катаржино, Свердлово и др. замина режисьорът Дмитрий Николаевич Пихтин, за да се запознае с дейността на самодейните колективи и да подбере кандидати. Той организира конкурс между най-талантливите младежи и девойки. Работата му се увенча с успех. Пихтин избра около 50 желаещи да се запишат в българския сектор на интитута.

Ето какво писа по този повод сам Д. Н. Пихтин: «През 1931 г. по поръчение на дирекцията на интитута аз бях упълномощен да набера студенти за български сектор на нашия институт. Целта беше след това да се организира български драматичен театър. Наложи ми се дълго и упорито да търся сред местните българи най-надарените с изявени накло-

ности младежи и девойки. В Благоево, Кубанка, Свердлово аз намерих много желаещи да изпробват възможностите си в сценическото изкуство. За мое голямо удоволствие и безгранична радост аз открих немалко надарени и способни младежи. Така бившите колхозници, след като издържаха успешно изпитите, станаха студенти в българския сектор на института

През 1932 г. бе открит българския сектор на МДИ. В него преподаваха Л. Н. Пихтин, Л. Мациевска, по-късно народна артистка на Украйна. Лекции по български език четеше Божков, а от 1933 г. Райна Кандева.

През 1933 г. българският сектор при МДИ подготви и представи в селата Благоево и Катаржино първия си спектакъл «Господа офицери» по А. Куприн. Пиесата премина при голям успех. Д. Н. Пихтии ми разказа по този повод: «През лятото на 1933 г. на вратите на клуба в с. Благоево се появи скромно обявление, написано с големи печатни букви: «Днес, 17 юли, в 20 часа ще бъде представена пиесата «Господа офицери» на Куприн. Действащи лица и изпълнители — студентите от МДИ. В главната роля-Михаил Яни (Ромашов). Участвуват още И. Кирязов, Е. Найденова, Ф. Пенков и др. Тази вечер районният клуб в Благоево не можа да побере всички желаещи да видят първия спектакъл на български език. Още повече, че артистите бяха техни съселяни. Из залата се носеха дружни аплодисменти. Родителите на много от студентите, разпознавайки децата си на сцената, не можаха да сдържат сълзите си от радост и гордост».

В Благоево студентите представиха пиесата още два пъти, за да могат да я гледат всичките жители

на селото. Спектаклите преминаха на високо равнище. Участниците играеха вдъхновено и бяха много щастливи, тъй като издържаха успешно своя първи изпит. Представленията в Благоево, Кубанка бяха истински празници за местните жители.

През май 1934 г. в Одеса бе основан първият български драматичен театър, който си постави за цел да обслужва и превъзпитава селяните от всички български райони на Съветския Съюз. Още при създаването на театъра колективът реши да го именува на Георги Димитров.

Един от основателите и пръв директор на театъра беше българският политемигрант Веселин Константинов с нелегално име Иван Тодоров Стойчев. В театралната трупа влязоха випускниците на българския сектор на МДИ Иван Луизов, Фьодор Пенков, Мотя Димо, Иван Кирязов, Иван Куцевляк, Дария Тодорова, Кирил Дмитриев, и др.

През първите години на своята дейност, когато нямаха на разположение български пиеси, актьорите поставяха превод от руски и украински.

На 20 май 1934 г. в огромното помещение на клуб «Воровски» в град Одеса се състоя премиерата на спектакъла «Ледоход».

На 29 септември 1934 г. българският писател Николай Фуклев помести на страниците на «Колективист» статия, в която даде висока оценка на работата на колектива. Той отбеляза, че спектакълът е първата лястовичка на театралната пролет..., че най-добро доказателство за високото актьорско майсторство били аплодисментите, които разтърсвали залата след всяко действие. «Ние, зрителите, — продължава Фуклев, — не очаквахме успех от първото представление. Младите артисти, довче-

рашни колхозници дошли от плуга на сцената, не усвоили достатъчно добре литературния език, общата квалификация, със слаби познания за театралния живот и драматичното изкуство, показаха още веднъж, че в условията на пролетарска държава няма крепости на културния фронт, които не биха могли да се овладеят».

В продължение на 5 дни повече от 2000 зрители посетиха таетъра и с голям интерес гледаха първата пиеса на български език. Спектакълът бе показан в Свердлово, Кубанка, Благоево. В заключение на статията Н. Фуклев писа, че от първия български държавен театър «можем да получим хубави постановки, които ще спомагат за културното израстване на трудещите се българските села».

Премиерите на всички спектакъли ставаха в помещението на театъра на улица Пастьор (дом 62), а следващите — в българските села в Украйна, Крим, Молдавия. През есента на 1934 г. постановката «Адвокат Патлен» на Ауслендер бе предадена по радио за България.

От 1 януари 1935 г. бе открит куклен отдел като филиал на театъра. Той подготвяше пиеси за децата на колхозниците. Само за една година филиалът гостува почти във всички български села на Украйна и бе посетен повече от 10 000 деца.

През 1935 г. към театъра бе създаден струнен ансамбъл. Разшири се и репертоарът. Играеха се предимно руски и украински пиеси: «Всеки ден не е Великден», на Островски, «Откраднатото щастие» на Иван Франко, «Земя» на Н. Вирта, «Грешката на инженер Кочин» на А. Толстой.

През втората половина на 1935 г. в театъра дойдоха бележити майстори на сцената А. И. Крамаренко, Ве-

селов, Борин и др. А. И. Крамаренко става художествен ръководител на театъра.

Голям успех за театъра бе постановката на «Женитба» от Гогол. Главните роли се изпълняваха от И. Луизов, Ф. Пенков, Ел. Найденова. Благодарение на усилията на Крамаренко и на стараниeто на артистите в началото на 1937 г. «Женитба» получи висока оценка на областния преглед на колхозните театри. Журито на конкурса отбеляза добрата режисьорска работа и израстване на колектива.

През 1936 г. в продължение на месец театърът гастролира в българските села на Коларовски район, изнасяйки 28 спектакъла и 20 концерта. По този повод вестник «Колективист» съобщи, че «изнасяйки пиесите на матерен език, театърът приближава съветското изкуство към българския зрител. Младите артисти показаха големи успехи. Представленията в Михайловка, Ановка, Зеленовка, Димитровка бяха истински празници за населението».

През театралния сезон 1936-1937 г. с голям успех премина спектакълът «Цигани» на Пушкин — режисьор-постановчик бе М. В. Веселов, български превод направи С. Дринов. Постановката бе посветена по случай 100-годишнината от смъртта на А. С. Пушкин. А. Борин постави пиесата на А. Корнейчук «Платон Кречат».

Важен етап по пътя на развитието на театъра бяха постановките на «Гибелта на ескадрата» на А. Корнейчук и «Младоста на Тарас» на В. Суходолски. Тези спектакли бяха поставени на български език в преводите А. Кетков. Главните роли в «Младоста на Тарас» се изпълняваха от Иван Кирязов — Тарас Шевченко, Елена Найденова — Екатерина, Иван Димов — дядо Иван, Фьодор Пен-

ков – Сошенко и др. Участваха още М. Тодорова, М. Яни, М. Янов, Г. Делиергиев, И. Станков, М. Димова, Ф. Пасков, А. Луизов, И. Пенов и др.

Успехите на театъра в голяма степен бяха свързани с дейността на Иван Тодоров Стойчев, Райна Кандева, Владимир Рудин, притежаващи дълбоки познания, висока ерудиция, тактичност.

През юни 1940 г. Червената армия окупира Бесарабия под лозунга – освобождение. И тъй като в Южна Бесарабия живееха около 200 хиляди българи, Одеският държавен български театър се премести в Болград на 25 август, днес улица Инзов. Театралният колектив изнасяше спектакли пред жителите на Болград, пред българските села, в Молдова, Крим, Одеска област. Театърът се представи успешно с «Гибелта на ескадрата», «Младостта на Тарас», «Цигани», «Платон Кречет», «Земя» и др. Едновременно театърът подготвяше и нови постановки. Почти завършваха репетициите на «Хъшове» по Иван Вазов, войната започна – пиесата не беше показана. На 17 юни 1941 г. в с. Тарутино бе изнесен последният концерт преди разпускането на театъра. В него взеха участие струнният ансамбъл и артистът Иван Кирязов, който изпълни блестящо съветски и български песни.

През 1941 г. Одеският държавен български драматичен театър прекрати своето съществуване. Доста артисти заминаха на фронта. Останалите бяха евакуирани. Сражавайки се с фашистите загинаха Михаил Яни, Иван Кирязов, Георги Станков, В. Стоянов, К. Делиергиев, Н. Янов и др.

За 7 години на своето съществуване театърът изигра голяма роля в културното развитие на българ-

ското население в Украйна, в националното възраждане на българската диаспора в СССР.

Постскриптум.

— През октомври 1968 г. в моя апартамент правеха ремонт съпружеска двойка. В кратките почивки ние водехме беседи и аз забелязах акцент в техния руски език. Няколко пъти като обядваха, те обменяха фрази за театъра.

— Вие не сте руснаци нали? — попитах ги аз.

— Ние сме българи от село Благоево.

— А защо често говорите за театъра?

— Ние в миналото бяхме артисти на Одеския български драматичен театър — отговориха ми Даша Тодорова и Кирил Петрович Дмитриев.

— От този период — казва Саида Мишуриева, кандидат на педагогическите науки, българистка, — започнах да търся живите артисти от театъра. През тези години те работеха като бояджии, дърводелци, шлосери, администратори. Всяка нова среща беше за нас пълна с радост, вълнения. Никой от тях не вярваше, че тяхното минало може да придизвика интерес у някого. Аз се рових в архивите, намерих стари вестникарски рецензии, театрални афиши и откривах все нови и нови артисти. От 1968 г. аз публикувах статии в българската преса, в списанието «Исторически преглед» по историята на театъра.

Изминаха години. И ето дойде удивителен ден. 9 май 1984 г. в гр. Одеса. Земята и небето благоухаят. Природата празнува пролетта, а страната — Денят на Победата. Улица Ласточкина (сега и в миналото Ланжероновска 24), квартира на Дмитрий Николаевич Пихтин. На срещата пристигнаха около 30 души. Висок, строен, корав, макар и на 79 години Дмитрий Николаевич дигна тост:

— Дорогие друзья, — развълнувано говори той, — дорогие мои, не верится мне, что через полвека, через 50 лет, мы смогли собраться и вместе отметить столь знаменательное событие в моей и вашей жизни. Я — русский, Вы — болгары, но семь лет у нас была общая судьба, общие радости. Именно мы с вами 50 лет назад создали первый в Советском Союзе болгарский драматический театр.

За 50-тилетие театра, за нашу встречу, за Вас, дорогие друзья и за Саиду Казбековну, которая нас собрала...

А след това всички отидоха в своя театър на Пастера 62. Какво преживяваха, какво изпитваха тези вече не млади хора. Очевидно те се върнаха към онези далечни години, към своя звезден час, когато са били художници на сцената, творци, артисти. Те бяха щастливи в тези минути. Аз със сълзи на очи наблюдавах, съпреживявах и също бях щастлива...

Дмитрий Николаевич Питхин е роден на 9 ноември 1905 г. в село Казанка Николаевска област. Той завършва Одеския музикално-драматически институт «Бетховен» и е един от първите преподаватели в българския сектор на института. Едновременно той е артист в украинския драматичен театр «Октомврийска революция»..

На 9 ноември 1985 г. аз имах щастие да участвувам в тържествата, свързани с 80-годишния юбилей на бележития артист и режисьор в Одеския Дом на актьора... Събраха се негови колеги, приятели, почитатели, а между тях и аз. И когато дойде моят ред да кажа няколко думи за юбиляря, с който се запознах през 1968 г., аз много се вълнувах. Защо? Защото през 1935 година за първи път в живота си стъпих в театъра. В моето родно село Благоево да-

ваше спектакъл Одеският български драматичен театър. Не помня названието на пиесата, но живи са емоциите, които съм преживял тогава. Това е било чудо за 10-годишното момче. Живи картини, реален живот на сцената, реални радости и страдания, толкова ярки, толкова вълнуващи, че и след половин век, а сега и след 50 години, те са живи в моята душа. И ето, сега аз съм на юбилея на този велик артист, режисьор, който е в началото на извора, на корена на този театър, на това чудо. И днес, след 70 години, след половин век аз се прекланям пред Дмитрий Николаевин Пихтин и от сърце благодаря от всички живи и мъртви българи, негови зрители и артисти, негови студенти за неговото велико и благородно дело, за неговото творчество и човешко обаяние.

3. БЪЛГАРСКА СЕКЦИЯ В СЪЮЗА НА УКРАИНСКИТЕ ПИСАТЕЛИ

Известно е, че пътят на душата към Духа лежи чрез културата. Новите постижения на културата не отхвърлят старите, а ги включват в своята структура. Ето защо ние в никакав случай не можем, нямаме право да се отречем от това, което са направили за културата на съветските българи преди Втората световна война разстреляните, осъдените на ГУЛАГ и останали живи по чудо, но нямащи възможности да пишат на роден език българи – поети, писатели като Никола Фуклев, Мишо Хаджийски, Иван Гедиков, Георги Журжер, Иван Мавроди.

В процеса на осъществяването на културната революция в българските райони на Украйна с уча-

стието и помощта на българските писатели — емигранти Крум Кюлявков и Марко Марчевски в Харков беше създадена българска секция на Съюза на пролетарските писатели, която впоследствие беше реорганизирана в българска група при Съюза на съветските писатели в Украйна. Както вече посочвахме в 1932 г. секцията издаде сборника «Първа ударна», който съдържаше произведения от К. Кюлявков, М. Марчевски, Д. Марков, Г. Журжер, И. Мавроди, Н. Фуклев, П. Аджаров, А. Кетков и др. В началото на 30-те години в Харков се оформи група на критиците, в която влизаха А. Даскалов, А. Величков, Т. Андреев, Ц. Ташева, А. Преславска, и К. Кюлявков.

Писателите политемигранти оказваха непосредсвена помощ на местните писатели. С помощта на К. Кюлявков и П. Аджаров в с. Катаржино беше създадена българска литературна секция, ръководена от Иван Мавроди.

Иван Василевич Мавроди (1911-1981) роден в село Катаржино. Умря в град Одеса. През 1932 г. той стана ръководител на литературния кръжок в родното си село, а преди това той завършва българска филология в Харковския институт за народното образование. От 1932 г. става член на Съюза на писателите, след като публикува свои произведения в алманасите «Първа ударна», и «Подем». През 30-те години излиза книга с негови разкази «На пълен ход».

По време на войната 1941-1945 Иван Мавроди участвува в боевете като командир на отделение на разузнавачи, след това потитрук на ротата. В боевете край град Керч на Кримския полуостров е два пъти ранен.

От 1957 и до 1981 г. бяхме близки приятели и често се виждахме на ул. Подбелски 33 у дома му, на вилата на Ковалевски, в българските села на Одеска област, където и двамата изнасяхме лекции на български език.

В началото на 1971 г., към неговата 60-годишнина издаделството в Киев публикува на руски език неговата книга «У нас на юге».

През 1979 г. Иван Василевич Мавроди публикува на руски първата част на своя роман «Катаржи», който получи широк отзвук и в България, и в Украйна. Романът е едно ярко историческо платно, със силни образи, характери, отразяващ социалните и личните аспекти на живота на българите от Катаржино и съседните села в началото на XX век.

За съжаление, преждевременната смърт не му позволи да публикува 2-ри и 3-ти том на бележития си роман. След войната той продължаваше да пише и стихове и през 70-те години публикува в Кишинев «За тебе аз мисля».

При всяка наша среща ние обсъждахме различни проблеми на българите в СССР, в това число и на българските писатели и поети, за тяхното творчество. Иван Василевич Мавроди ме запозна с неговите колеги и другари — писателя Александър Кетков, писателя, литературоведа и академика Димитър Марков.

Димитър Марков е роден на 5 ноември 1913 г. в село Преслав, Приморски район Запорожка област (тогава Таврическа губерния). През 30-те години той следва филологически факултет в Харковския институт за народното образование. Още от първата година като студент, през 1932 г. той става член на Съюза на писателите на Украйна (българска сек-

ция) и публикува своите първи стихотворения в литературните алманаси «Първа ударна» и «Подем». През 1936-1938 г. излизат от печат неговите лирични стихосбирки «Ритъмът на дните» и «Под родното небе». В навечерието на Отечествената война той публикува книга — преводи от Александър Пушкин «Лирика».

След Отечествената война, напусна трудовата армия и се записа като руснак и започа своята научна кариера, стигна до директор на Интитута по Славяноведение и Балканастика при Академията на науките на СССР.

В своята научна дейност той изследваше историята на българската литература през XIX и XX век, изучава съвременния литературен процес в европейските социалистически страни, състоянието на културите в тези страни, разработи проблемите на генезиса и историята и теорията на социалистическия реализъм. От 1963 до 1987 г. той беше завеждащ секция по история на славянските литератури и директор на Интитута по Славяноведение. От 1987 и до неговата смърт през 1990 г. беше съветник на дирекцията на института. Той беше член на Българската академия на науките, лауреат на Димитровска награда. От 1984 г. академик на АН на СССР.

Нашата първа среща, по протекция на И. В. Мавроди, стана на 31 май 1971 г. Мавроди помоли Д. Марков да бъде официален опонент по моята докторска дисертация. Той се съгласи, като прочете писмото на Мавроди. Обаче след като му казах темата на дисертацията, свързана с дейността на българските политемигранти в СССР, в частност в българските райони на Украйна през 20-30 г., той

отказа и ме предупреди, че мога да бъда обвинен от властите като български буржоазен националист.

След това имахме доста срещи на различни научни конференции на славистите в СССР, но никакви лични контакти не сме имали повече.

Книгите на Д. Марков излизат в Москва, София, Германия, Чехия, Словакия. Той стана широкоизвестен и популярен учен в социалистическия свят.

Колкото е по-високо духовното ниво на човека, толкова е по-високо чувството за отговорност, но човекът никога не е в сила да свали от себе си отговорността.

...И напрасно наместник Рима
мыл руки пред всем народом
под зловещие крики черни...

Анна Ахматова.

От кръвта ръцете не се измиват. Кръвта винаги мирише на кръв. Насилието, терорът, завистта по време на сталинския тоталитаризъм доминираха в живота на хората, те вселяваха страх и безмълвие, те раждаха доносчици и предатели. Епохата, тоталитаризмът в името на «класовите» интереси, в името на световна социалистическа революция предлагаха на всеки човек не само да предаде своите приятели, но и баща, майка, брат, учител в името на бъдещия «комунистическа рай».

Синът на бележития писател Никола Фуклев в своите спомени за баща си пише в българското списание «Летописи», 1996, брой 7-8: «От делото на баща ми се вижда, че през 1937 г. е бил посочен от четирима «приятели» в това число и 23-годишния Д. Ф. Марков, числящ се като най-добрия ученик на баща ми».

Не само Марков, но и всички ние от тази епоха сме били в плен на комунистическия мироглед. Затова изгубихме реалния път на цивилизацията, станахме певци на комунистическото митотворчество и затова от приятели ставахме предатели.

Българският писател, преводач, редактор, издател Александър Кетков е роден на 12 септември (нов стил) 1907-1992 г. в село Зеленовка, сега Приморски район на Запорожка област. Той завърши в Харков институт по народното образование, Украински комунистически университет по специалност журналистика (1936). Член на Съюза на украинските писатели от 1932 г. Той публикува своите художествени произведения в двата български литературни алманаси през 1932, 1934 г., които вече споменахме. Обаче във връзка с това, че почти всичките негови колеги писатели и поети българи бяха разстреляни, той, така аз смятам, се оттегли от литературата и стана редактор, преводач, издател. Предимно превеждаше най-бележитите творби на украинската, руска и българска литератури на тези три езика.

През 1954 г. той издаде в Киев антология на българската поезия под название «Светлина над България». През 1974 г — «Български хумор и сатира».

От 1967 г. той е «Заслужил работник на културата в Украйна». През следвоенните години А. Кетков написа 50 статии за българските писатели в Украйна и 70 статии-очерка за българските поети, които бяха публикувани в различни украински и български периодични издания.

От септември 1970 г. имах доста срещи с Александър Кетков в Одеса, в неговия апартамент в

Киев, в София, в хотела на Българската академия на науките. Винаги нашите беседи засягаха неговите колеги и приятели по българска литература, съвременното състояние на българите в СССР.

Повече от 60 години Александър Дмитриевич Кетков всеотдайно служи на нивата на българската литература в Украйна, на издателската дейност, като директор на българския сектор в Украинското държавно издателство, като журналист, писател, преводач.

Никола Фуклев е роден на 19 декември 1905 г. в село Преслав. Семейството на Петър Фуклев е едно от най-големите семейства в селото. Петър Фуклев имаше 11 синове и 3 дъщери. Никола беше най-малкият син. През 1917 г. родовете на Фуклеви и Маркови се увеличиха до 600 души. Всяко семейство имало по 10-12 хектара земя. Те отглеждаха великолепни лозя и бахчи, които учудваха съседите от украинските и руски села.

По-големите синове на Петър Фуклев учеха в технически и медицински училища, институти, духовна семинария в Санкт Петербург, Москва и Харков. Летните събирания на семейството ставаха, когато се прибираше новата реколта и главната култура на преславците – гроздето. Именно тогава всичките деца се завръщаха и след упорития и тежък труд през деня, вечерта започваха дискусии, спорове. Децата бяха леви и прави, центристи и спорът ставаше много горещ.

През 1921 г. в Преслав бяха открити 3-годишни учителски курсове. Никола Фуклев завърши тези курсове и като надарен студент замина в Харков и през 1925-1927 г. да учи в института за народно образование. Още като студент той публикува

своите първи разкази, очерци, статии, книги. В началото на 30-те години излязоха от печат неговите книги «В огъня на революцията», «Вредители», «Родина».

Като завеждащ клуба на Балканските народи (1927-1929 г.), като секретар на българския вестник «Колективист» (1929-1930), член на Всеукраинския съюз на пролетарските писатели от 1932 г., ръководител на Харковското управление на Съюза на съветските писатели в Украйна и т. н. виждаме колко е направил Никола Фуклев като в същото време работи над големия си роман за българските земеделци-преселници в Русия «На позлатената земя». Романът излезе от печат през 1934 г. и Никола Фуклев стана най-популярният българин в Украйна. Той беше национална гордост на българите. На всяка крачка, на всяка среща в българските райони звучеше въпроса: «Ти чел ли си романа на Никола Фуклев «На позлатената земя»?

Синът на Никола Фуклев Валентин в своите спомени за баща си, публикувани през 1996 г. в българското списание «Летописи», пише: «До нас достигат и сега настроенията и изказванията, които си позволявали в тези мрачни години приятелите на баща ми. Особено след жестокия и изкуствен глад през 1933 г. в Украйна и Северен Кавказ, в Поволжието и на Дон. В присъствието на майка ми, – продължава Валентин, – Юри Смолич каза на една от срещите: «Всички ние сме подлеци, пишем съвсем не това, което виждаме наоколо и за което мислим».

От 1932 до 1935 г. Никола Фуклев е Отговорен секретар на благоевския районен вестник «Комунар». Той беше приятел на моя баща и идваше у

нас на гости. Аз запомних само една среща с него, когато баща ми даде да стрелям от неговия «Наган» през пролетта на 1935 г.

От 1935 г. и до края на живота му, тъй кратък и трагичен, Никола Фуклев живее и работи в Харков. Само за няколко дни той подготви доклад за Първото съвещание на българските съветски писатели, което се състоя в Одеса през 1937 г. В Основата на този доклад легна статията му «Българска съветска литература в Украйна». В него Фуклев изложи своите теоретически изисквания и мечти.

Никола Фуклев се занимаваше с изследвания на творческите връзки и взаимоотношения на Т. Шевченко с Л. Каравелов и Х. Ботев, а също с превода на тези писатели на български, руски и украински език, превежда на български произведенията на А. Мицкевич, Н. Добролюбов и др.

Едно от най-съвършеното, което подхранва таланта на твореца Никола Фуклев, беше неговият духовен свят, неговият наукротим дух, неговата неповторима същност. Даже от неговите снимки се чете този вътрешен космос. Той беше талантлив прозаик. Той написа дълбокохудожествени произведения, в които вложи своята дарба, душа, морал, усет. Към събитията на онова време, душата на българина. В тези творби художественият образ въплътяваше същността и жизнения път на самия писател.

Неговата съпруга Валентина Петровна Фуклева с тъжна усмивка си спомняше, как Фуклев й целунал ръка при първата среща, как постоянно облекчавал тежкото бреме и никога не сядал в присъствие на жена. Той като чели е усещал идващата трагедия и всеотдайно работел...

Разбира се, по онова време произведенията на българи – поети и писатели попадаха под идеологическата преса на цензурата. Доста творби така и не бяха публикувани. Такава е съдбата на втория том на романа на Никола Фуклев «На позлатената земя». Ето какво писа за това Мишо Хаджийски:

«Никола Фуклев изчезна в подземията на ГПУ, книгите му бяха изгорени на кладата, а името му забранено да се споменава. От литературните читанки и христоматии изхвърлиха всички негови работи. Така свърши страдалческият живот на тоя голям български белетрист, който положи основата на българската художествена литература в Таврия».

През 1937 година сталинските репресии станаха масови. Цялата страна трепереше от страх. Стана това, което Никола Фуклев усещаше през последните месеци, обаче не му се вярваше. Той работеше на няколко места, в това число и в Харковския интитут за усъвършествуване на учителите, а това означаваше, че той е заедно със Скрипник – народния комисар на Образованието, но той е българин, а Кръстю Раковски беше вечният враг на Сталин... и на 10 октомври 1938 г. на улица «Революция», 13, кв. 3. Фуклев беше арестуван по обвинение в политически диверсии и шпионаж против народа, който някога е предоставил сърдечен приют на българската нация.

33-годишният творец, голям писател, в разцвета на своите духовни и физически сили, пълен с надежда, че животът е пред него, у когото духът спира от това, което го очаква и трябва да направи за да подобри живота на хората, да се приобщят децата към художественото творчество, към прекрасното, към литературата и изкуството, които откри-

ват красотата, величието и смисъла на живота, на природата, на човешките отношения...

Той не успя, но генетически остави това чувство, тези стремежи у своите деца и преди всичко у сина си, който стана бележит архитектор...

При втората и последната среща на Никола Фуклев със съпругата си в затвора, който вече знае инкриминираното му обвинение, той й казва:

«Животът — това е борба на хора и идеи, където някои искат да се задържат на върха на истината, а някои на повърхността на лъжата. Знаеш ли, мила, много лесно е да се каже, че народите дружат, защото целят народ не може да се попита какво е дружба. Те знаят това така, като никой друг. Обаче не ги питат, за съжаление, как държавните караници и раздори преминават през сърцата и душите им».

Никола Фуклев никак не можа да приеме обвинението срещу него, като шпион и диверсант, затова каза на съпругата, че «ще подпиша всичко, освен лъжата».

«Валюша, — помолил той съпругата си на последната среща в затвора, — възпитай нашите Валик и Мая достойни за нас двамата, достойни за нашите народи. Разкажи им, като пораснат, че мен ме измъчваха следователите Скриволецки и Рьова. Може би през живота си да срещнат тези хора.».

«За харковските български семейства, практически за всички, нощите на 10-11 февруари 1938 г. бяха трагични, — пише Валентин Фуклев. — От 49 семейства, живеещи в първата столица на Съветска Украйна, бяха арестувани всички възрастни мъже и жени. След 9 месеца изтезания и разпити 46

мъже бяха разстреляни по заповед на «тройка» на НКВД.

В един ден, 4 ноември 1938 г. (обикновено в това време разстрелвали в глухи подземни здания на Харковското НКВД по 26-28 човека в зависимост от вместимостта на колата, превозваща убитите в зоната на лесопарка Померки). На българите им «провървя»: в архива на СБУ (Служба на сигурност на Украйна) има документи, които гласят, че колективът на някакво си харковско поделение на НКВД в чест на 21-годишнина на Великия Октомври взело повишено соцобязателство за допълнително унищожаване «враговете на народа ...и всички са разстреляни в една смяна».

Страшни редове, страшна система, в която човекът е само средство за осъществяване на глобална утопическа цел, идея, а неговата уникалност, духовност, неповторимост и самостоятелност се отричат напълно.

За разстрела на Фуклев семейството му узна едва през 1991 г., повече от половин век имаше надежда за среща.

«В 3-томното дело на баща ми, което ми разрешиха да проуча в Харковския СБУ (1994 г.), – пише В. Фуклев, – се вижда, че през 1937 г. е бил посочен от четирима «приятели», в това число и от 23-годишния Л. Ф. Марков, роден в Преслав, числящ се към най-добрите ученици на баща ми. Впоследствие на съда Марков два пъти отказва, и два пъти отново признава доноса си».

В резултат на този донос било сформирано дело «Мицев-Фуклев», с което организирали в Харков тъй наречената контрареволюционна националистическа българска групировка с цел раздробяване

на Съветска Украйна, ликвидиране на големия вожд Й. В. Сталин, и т. н.

На 26 октомври 1956 г. делото на Никола Фуклев и други беше прекратено от Киевския военен окръг за отсъствие на престъпление. А неговото семейство узна за разстрела едва през 1991 г. Защото в далечните и страшни времена на съпругата му съобщили, че мъжът й е осъден на 10 години затвор без право на кореспондиране.

Сега ние знаем, че социализмът в Русия взе живота на 100 милиона хора. Има ли нещо покърваво и по-страшно от социализма и неговия вожд Сталин. Нормално ли е, че от голямото семейство на Петър Фуклев от естествена смърт завършват живота си само братът на Никола Фуклев Алесандър (1983 г.) и сестра му Наталия (1976 година). От 14 деца само двама са починали от естествена смърт. И така у всичките народи на проклетия Съюз, в това число и на руснаците.

През 1987-1988 г. като работих в България и изнасях лекции за преустройството в СССР казвах истината за социализма и за Съюза и цяла България ме намрази, защото едва, в най-тежката криза, разбраха, че социализмът е стълбовият път към робството.

Валентин Фуклев пише: «Баща ми рядко се занимаваше с нас, но понякога много интересно разказваше за нашите предци. Това беше неговата любима тема. Аз растях, а баща си не виждах. Той изграждаше социализма на село. Този социализъм и загуби нашето село, той доведе до това, че богатите и красиви български села станаха бедни и обезлюдяха...»

Но да се върнем към Никола Фуклев. Едва през 1988 година българският вестник «Родно слово» започна да публикува произведенията на Никола Фуклев. През април 1992 г. същият вестник публикува интересен материал на украинския писател Иван Мироненко, посветен на живота, творческата дейност и трагедията на Никола Фуклев.

През 1996 година неговият син Валентин Фуклев публикува спомени за баща си в списанието «Летописи» (София).

Никола Фуклев – талантлив писател, журналист, кристално чист човек, интелигент по природа, лидер по характер, оптимист в живота, любещ съпруг, баща, вярващ в доброто и бъдещето, мечтаещ за достоен живот на хората, стремящ се към идеала в своето творчество – невинно разстрелян в разцвета на своите сили и талант...

И още не е върнат на народа, на литературата, на българите...

Един от талантливите български поети през това време беше Иван Гедиков (1911-1938). През 1936 г. той публикува сборник «Стихове». Роден е в село Инзовка. Поетът превежда отделни глави от поемата на големия грузински поет Шота Руставели «Витяз в тигрова кожа» и ги издава.

Георги Журжер (1911-1938) роден в село Добра, Олщански район издава сборник разкази «Победители». Две книги «Златен овчар» (1936) и «Разкази» (1938) публикува Никола Шимов, роден в село Радоловка. Дълбоко лирични са стиховете на Димитър Марков, публикувани в сборника му «Ритъмът на дните» и «Под родното небе». В навечерието на Втората световна война той издава преводи

от стихотворенията на Алексáндър Пушкин «Лирика».

В същото време излизат и две книги на Мишо Хаджийски, една от които е за родния му край «Нашите край Лозоватка», «Пуста чужда чужбина». След няколко години издателството «Христо Ботев» в София отпечатва неговата книга с разкази. Агенцията на българите в чужбина и съюза на българските писатели през май 1995 г. в чест на празника на славянската писменост и култура на 24 май учредява награди за книги на български език от българи по света и присъжда посмъртно на Мишо Хаджийски за разказите му «Пуста чужда чужбина», (Мишо Хаджийски 1916-1945). Той се самоубива в София, разбирайки, че съветското разузнаване идва да го арестува.

Книги на български език пише и руснакът Александър Власов (1914-1987): «На обновената земя» и «Моята родина». (1938). Алексадър Кетков, освен разкази, очерци, статии, провежда значителна редакторска и преводаческа дейност. През тези години започва да публикува статиите си Анна Преславка (Главчева) (1909-1938), която е от първите местни литературни критици. Непосредствено преди войната се подготвят за печат стиховете на Никола Суфларски (1919-1979) от Троян и Виктор Чеботаев (1918) от Бердянск, но както казва последният, «ръкописите ни изпепели огънят на войната».

Разбира се, горепосочените български писатели и поети, критици си имаха своя творческа лаборатория, почерк, усет, талант, собствена жизнена позиция, но всички бяха обединени от любовта към родния език, от желанието да развиват своята на-

ционална култура, да отразяват живота на своя народ в художествени творби.

В реализиране на своето майсторство, местните писатели и поети-българи на всяка крачка усещаха грижите, помощта на писателите-политемигранти, които оглавяваха българските вестници и списания в Украйна. Обаче, тук трябва да отбележим, че тази, помощ имаше двояка роля. Политемигрантите, застанали на класови позиции, диктуваха идеологическата насоченост на произведенията. Но от друга страна, местните българи, едва започнали да се приобщават към литературния език, без тяхната помощ, поддръжка не биха могли да пишат на роден език на отговарящо на литературните изисквания художествено ниво.

Известният писател Мишо Хаджийски отбелязваше заслугата в това отношение на главния редактор на сп. «Бъди готов» Крум Кюлявков. «Като остави настрана политиката — пише той, — той се зае с нас, литературната младеж, и нему ние дължим своя ръст и успехи. «Този» истински българин често обикаляше селата и устройваше литературни вечери, издирваше млади български таланти».

Ако погледнем на творчеството на писателите българи в Украйна от онова време от сегашните позиции ще видим, че техните идеали ни се виждат наивни, изкуствени, стилизирани, ограничени. Но все пак виждаме, че авторите са искрени и те желаят да отразят реалната картина на българското село. Във връзка с това, на доста от тях, редакциите им връщаха ръкописите, за да премахнат това, което засяга идеологията, негативните процеси в живота.

4. ПЕЧАТ И ЛИТЕРАТУРА НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

През 20-30-те години в духовния живот на българите в Украйна се отделя голямо внимание на българския периодичен печат. Още по време на Гражданската война българите поставят въпроса за издаване на български вестници и списания. Но това става възможно едва през 1924 г. След като в Украйна бяха създадени български национални райони и Централното българско бюро, по решение на ЦК на УКП(б), през октомври 1924 г. започна да издава вестник «Сърп и чук» – орган на Централното българско бюро при ЦК на УКП(б). От 1926 г. той се издава под името «Съветско село», а от 1930 г. – под названието «Колективист». Вестникът излизаше 12 пъти в месеца в тираж 12 000 бройки.

В Благоевския, Олшански и Коларовски райони в същото време излизаха районни вестници «Комунар», «Колективно поле» и «Колхозен труд», а също 5 български вестника в МТС. За идеологическата им насоченост говорят самите им названия. Тяхното съдържание е насочено към създаване и развитие на колективните стопанства в българските села, формирането на социалистически ценности у българското население.

Върху страниците на българските вестници се публикуваха материали на партията по националния въпрос, информации по международното и вътрешното положение на СССР, за преобразуванията в българските села, за положението в България.

През 1929 г. започнаха да излизат списанията «Бъди готов» и «Млад ударник», предназначени за

децата, юношите и за селска младеж. Тези списания също възпяваха социалистическото строителство и разрушаваха многовековните духовни основи на българската младеж и деца.

Във връзка с развитието на печата на български език властите отделяха голямо внимание на движението на селските кореспонденти. Организираха се системно районни съвещания на селкорите. В селата Ботевка, Орловка, Ивановка, Преслав, Благоево и Олшанка бяха създадени кръжоци за селкори, а в по-малките села — инициативни групи.

Въпреки идеологизирането, характерно за всичките български издания в Украйна през този период, те изиграват определена роля в запознаването на българите със знания за тяхното минало, и се приобщаваха към родния език, формираха национална творческа интелигенция, развиваха и съхраняваха българското национално самосъзнание.

В разглеждания период се издава различна литература на български език. Бяха създадени български секции в издателствата в Москва, Харков, Киев. За 15 години са издадени повече от 1150 заглавия. Преди всичко това бяха книги по съвременни политически проблеми и преди всичко марксическа литература, решаване на конкретни политически задачи на съветското общество и на първо място проблемите на колективизацията.

Наред с издаване на учебници, за които говорихме по-горе, Народният комисариат на просветата на Украйна правеше поръчки за литература, вестници и учебници от България. Разбира се, преди всичко издания на Българската комунистическа партия «Комунистическо знаме», «Единство», а също и учебни помагала.

Много малко са книгите, посветени на историята на българския народ, включително и преселниците, от която се интересуваха българите в Украйна. Властите не допускаха такива издания. През 30-те години известният съветски историк-българист Н. С. Державин подготви очерк за историята на българските преселници, който остана неиздаден. Професор Димитър Димитров, роден в Ановка, изучава езика, етнографията, историята на преселването на българите от Бесарабия в Таврия и Крим и през 1937 г. е разстрелян.

През 20-30-те години литературните работници на българската политическа емиграция извършиха напрегната работа и за запознаването на съветската общественост с българската литература. Георги Бакалов, Крум Кюлявков, Марко Марчески, Петър Аджаров и др. взеха участие в издаването на произведенията на Христо Ботев на български, на руски и украински език. Бяха издадени също произведенията на Христо Смирненски на украински и български език, романът на Вазов «Под игото» и романът на Крум Велков «Село Борово», излязоха от печат сборник с разкази «Четниците», антологията «Български поети», Алманах на българската художествена литература.

През 1930 г. в Харков излезе книгата с разкази от Марко Марчевски под надслов «Бунтът», М. Марчевски дълги години работи като редактор на издателството и като преподавател по българска литература.

Трябва да отбележим, че през 20-те години започнаха да се печатат на руски език произведения на български писатели. Политемигрантката Анна Карина преведе на руски език откъси от романа на

Антон Страшимиров «Хоро». По-късно романът беше отпечатан изцяло по превод на Царвуланов (1928 г.). В 1929 г. той излезе в превод на К. Пушкаревич и Д. Димитров. В 1928 г. излязоха на руски език романът на Вазов «Под игото», «Избрани произведения» на Христо Ботев (в 1930 г.) «Бай Ганьо» на Алеко Константинов.

През ноември 1934 г. в с. Коларовка се състоя Общоукраинска българска конференция на селските кореспонденти. Тя даде висока оценка на българския печат в Украйна. Председателят на Коларовския райизпълком М. Куцарски в едно от своите изказвания подчерта, че «са навършили десет години от деня на създаването на единствен не само в Украйна, но и в Съветския съюз централен български вестник «Колективист», орган на ЦК на УКП. Тези десет години, — се казва по-нататък, — са години на ярко изразен икономически и културен подем на българските трудещи се маси. Излизането на вестника е забележително за трудещите се българи, защото преди Октомврийската революция те нямаха нито вестници, нито учебници на роден език. Общата неграмотност на българското население стигаше до 60%. Сега българските трудещи се маси са обединени в национални райони и селсъвети, имат десетки национални училища, техникуми, ВУЗове и други културни учреждения. Освен «Колективист», ние имаме 3 районни и 5 вестника в политотделите на МТС».

Разбира се, че в изказването на М. Куцарски тези всички факти в живота на българите в Украйна имаха място. Но за какъв икономически подем може да става дума, когато току-що завърши страшният глад в цяла Украйна, в това число и в българските райони на Републиката.

През 1938 г. бяха ликвидирани националните учебни заведения, а през 1939 — националните райони, съвети, в това число и българските. Бяха затворени българските периодични издания. В Постановлението на ЦК на КП(б) У от 10 април 1938 г. и от 16 февруари 1939 г. функционирането на национални училища се намирало за «нецелесъобразно и вредно», а националните райони се квалифицираха като «изкуствени». По това време репресиите продължаваха под знамето на «борба с национализма» в условията на тъй нареченото търсене на «агенти на класовия враг».

Всичко национално напълно е подчинено на социалното. Демократическата борба за национални интереси и права беше обявена като класово чужда. Преувеличаването на национални чувства строго се осъждаха, като проява на недостатъчна политическа зрялост. Всичко, което се отнасяше към националната самобитност, «обособяване» на нации, национални противоречия и конфликти е резултат на въздействието на буржоазната идеология. Пътят към новото общество трябва да бъде очистен от тези проблеми. «Нашия път, — утвърждаваха управниците, — е пътят към социална еднородност и всестранно сближаване на нациите».

Разбира се, че тази идеология спря, забави общественото движение, преостанови и нанесе тежък удар по естествения процес и пълнокръвното функциониране и развитие на нациите.

За 15 години израснаха национални кадри във всичките сфери на живота у националните малцинства, в това число и украинската. Обаче, 30-те години станаха период на разстрелването и репресирането на всичките народи в болшевишка Русия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПОСЛЕСЛОВ

Историята на българските преселници в Южна Русия е сложна, противоречива, трагична. Засилването на преселническото движение от българските земи в Русия и други съседни страни през XVIII и XIX в. е свързано с Руско-турските войни, кърджалийските кланета, а също от заинтересоваността на Русия да усвои новозавоюваните територии.

В 1897 г. в Бесарабия, Херсонска и Таврическа губернии българите наброяваха 170 хиляди. Както отбелязваха доста учени, етнографи от Русия и България за този период българите съумяха да се запазят като народност, да запазят своя език, култура, традиции, обичаи, вяра и т. н.

Обаче, в най-трагичния за цялото човечество, така и за българите, кървавия XX век, засегна всичките народи на Русия, по-късно СССР. Революцията, Гражданската война, насилствената колективизация, гладът, Втората световна война, депортацията на кримските българи, насилствената денационализаторска политика, доведоха до това, че не само малките народи, но и украинския, белоруския и други попаднаха под пресата на насилствена асимилация.

Българите се запазиха през време на 500-годишно турско робство, а за 100 години под Русия и 70 години съветска власт изгубиха своята национална самобитност, загубиха своя език — този безкраен извор на духовния свят, изчезват като народ. Ако през 1925 г. българите в Приазовието наброяваха 60 хил. души, то през 1989 са само 35 хил. и само 28 процента от тях смятат българския език за роден.

През 1946 г. в бившата Измаилска (сега Одеска област) българите съставляваха 184 хиляди души или 26% от населението на областта. В края на XX век в Одеска област, заедно с бившия Благоевски национален район, в който през 1939 г. живееха повече от 20 хиляди българи, сега наброяват 165 хиляди българи. През гладните 1946-1947 г. българското население значително намаля, особено в бесарабската част на Украйна. От 50-те години процесът на намаляване на броя на българското население е свързан с такива демографски фактори като асимилация на българските градски жители и намаляване раждаемостта сред селското население.

Според преброяването през 1989 г. българското население в Украйна съставляваше 233 800 души, живущи в Одеска, Запорожка, Николаевска, Кировоградска, Кримска области, също в градовете Одеса, Николаев, Киев, Харков, Измаил.

В Одеса днес българите наброяват около 20 хиляди българи. От около 13 хиляди българи, депортирани от Крим през 1944 г., се върнаха в родния край около 5 хиляди техни потомци, които се намират в неимоверно тежки условия.

След Втората световна война се наблюдава разпадане на компактността на българската диаспора, процес на умиране на българските села. Например, в наши дни в село Свердлово останаха само 6% българи, в Благоево от 9000 през 1939 г., сега 1600 и от тях 900 от други националности.

Асимилацията на приазовските или таврически, кримските и одеските българи към края на 80-те години придоби застрашителен характер.

Във връзка с окупирането на Бесарабия през януари 1918 г., около 170 хиляди българи се озоваха

в нова държава — Румъния. В Украйна, в Приазовието, в Крим, край Одеса през 1925 година живяха около 150 хиляди българи.

Както вече посочихме по-горе, българското селско население остана пасивно към революционните събития. В една от бележките на Централната комисия на националните малцинства в Украйна от 1925 г. се посочваше, че във всяко българско село има само 8-10 бивши червеноармейци, които участвували в Гражданската война.

Още в навечерието на октомври 1917 г. болшевиците в своята програма обещаха на всичките народи в Русия политическо и правно равнопревие. За да се премахне фактическото неравенство беше необходимо да бъдат ликвидирани икономическата, политическа и културна изостаналост.

През 1923-1924 г. започна процесът на украинизацията на съветския партиен и просъюзен апарат и печата, за подготовка на национални кадри. Провеждайки нова национална политика, болшевиците смятаха, че с това ще привлекат на своя страна националните малцинства и второ, те ще демонстрират на народите от Запад, че те се грижат за малките народи. Болшевиките бяха така щедри, че обещаха на всички народи право на самоопределение чак до отделяне. Но това беше лицемерна стратегия, защото по митологичната теория на комунистите всичките нации в скоро време ще се слеят в световно човечество. Ето защо можем от една страна, да обещаем самоопределение, още повече, че скоро цялото земно кълбо ще се нарича «световна република на съветите». Ние имаме самоопределение, а вие нямате. Затова болшевиките канеха трудещите се в западните страни да разруша-

ват своята държава, за да съдействуват на премахването на капитализма.

Административната реформа в Украина през 1924 г. предвиждаше осигуряване правата на националните малцинства за културно развитие и териториално устройство. През същата година беше създадена Централна комисия по въпросите на националните малцинства с българска секция при Всеукраинския Централен Изпълнителен Комитет.

През 1924-1927 г. бяха образувани 4 български национални района в Украйна: Благоевски в Одеския окръг, Коларовски и Ботевски в Мелитополския и Олшански — в Първомайския, и 44 национални български селсъвети.

В този период е създадена цялостна система, която обхващаше началното, средно и висше образование, открит беше Одеският български драматичен театър, създаден български сектор в Укрдержнацмениздат, издаваха се български републикански вестник «Колективист», районни — «Комунар», «Колхозен труд», «Колективно поле», 5 български вестника в МТС, списания «Млад ударник» и «Бъди готов», създадена беше през 1932 г. българска секция към Съюза на украинските писатели в Харков и т. н.

Гражданската война, гладът през 1921-1922 г. се отразиха на състоянието на икономиката в страната. Живителният полъх на новата икономическа политика даде малка възможност за подобряване на икономиката. Българите оказваха яростна съпротива срещу колхозното движение. Съветската власт широко използва българските политемигранти, командированите по партийна линия 25-хилядници, а

също и местните активисти от партийните ядки, комсомола, к.б.с.

Насилствената колективизация, разкулачването, осъждането, станаха трагедия на повече от 20 милиона съветски селяни, в това число и на десетки хиляди българи.

Разбира се, че създаването на български национални райони и селсъвети, училища, театър, издаване на вестници и списания на български език изиграха значителна роля в духовното развитие на българите в Украйна, в създаване на национална интелигенция, макар че всичко това ставаше под строг държавен контрол. Този кратък период, на националното възраждане на националните малцинства в СССР имаше определена политическа насоченост и стратегия. Както Руската империя през XIX век покровителстваше поробените народи в Турската империя, така и при колонистите в Южна Русия преследваше своите имперски цели и стратегически задачи, свързани със стремежа за завладяването на проливите Босфора и Дарданелите и засилване на своето влияние на Балканите, също така и Съветска Русия със своята национална политика искаше да демонстрира пред Запада, пред работниците от целия свят, какви грижи тя прави за малките народи, преследвайки само една цел — световна социалистическа революция.

Наред с тези мероприятия на съветската власт, вървеше и процесът на масово изкореняване на вековните обичаи, традиции и обреди, обявени за буржоазни и религиозни отживелици. И преди всичко беше нанесен удар по основите, върху които се градеше духовността и нравствеността — религията, църквата.

* * *

Първите несполучливи крачки в българското национално възраждане се правят веднага след Отечествената война. Идеята за изучаване на български език и др. искания е издигната от Петър Недов и негови съселяни от Чийшия (Городне) — (1949 г.), за което Петър Недов получи 25-годишна каторга и другите участници в тази група по няколко години. По-късно през 60-те години въпросът отново е поставен от И. И. Мещерюк, С. Мумжиев, М. Дихан, И. Грек, П. Недов, но все безуспешно.

Политическите процеси в средата на 80-те години в СССР се отразиха и върху съдбата на българите в Украйна и Молдова. В техния живот, както и в живота на другите народи започнаха промени, преди всичко свързани с възраждането на националната им самобитност и култура.

През 1985 г. в гр. Болград група ентусиасти обсъдиха въпроса за състоянието на българите, застрашени от насилствена асимилация и изместване на родния език от руския. Ентусиастите решиха да се обърнат с писмо във Върховния съвет на СССР с искане за преподаване на роден език в училищата.

По-късно групата се оформи в дружество на бесарабските българи «Кирил и Методий». Още преди създаването на дружеството, неговите ръководители Виктор Стоянов, Николай Тодоров и активистите на тази организация се обърнаха с писмо до Михаил Горбачов, в което наред с искането да се преподава български език там, където живеят компактно българи, поставиха въпроса за радио- и телетранслация, издаване на вестници и книги на български език и т.н.

Това са първите колективни акции на българската национална интелигенция в Украйна и Молдова с обществен резонанс.

Въпреки жестоката съпротива не само в Болград, но и във всичките региони, в които живеят българите, дружеството засили своята дейност в Украйна и Молдова.

На 24 юни 1989 г. по инициатива на професор Михаил Дихан в Одеса беше създадено българско културно-просветно дружество. Отначало председател беше полковник-журналистът Валентин Кирязов, а от декември 1991 и до сега е Петър Пинти. През следващите години аналогични дружества се създадоха в Киев, Харков, Симферопол, Николаевска, Кировоградска, Запорожка област, в Болградски, Измаилски, Арцизки, Тарутински, Килийски, Ренийски райони на Одеска област.

В променилата се, след ноември 1989 г. ситуация, новото правителство на България преразгледа своята политика спрямо българската диаспора в Украйна и Молдова и разработи цяла програма, която е отразена в договорите между Украйна и Молдова, от една страна, и България от друга.

По искането на българите от Украйна и Молдова в България през 1992 г. се създаде Държавен орган, занимаващ се с проблемите на българската диаспора – Агенция за българите в чужбина, която през 2000 г. се превърна в Национален Съвет – държавно-обществен орган с организационни, координиращи и представителни функции. На 23 март 2000 г. Народното събрание на България прие Закон «За българите, живеещи извън Република България». Той определи и регламентира правния статус на българите, живеещи извън страната.

В договорите между Украйна и България, в документите, приети при срещите на Президентите Петър Стоянов и Леонид Кучма през 1999 г. са отразени основните искания на българите в Украйна – създаване на българско национално училище, откриване на редица средни специални заведения, издаване на литература, вестници и списания, разширяване на теле-и радиопредаванията на роден език, възраждане на националните обичаи, традиции и народно творчество, задълбочаване на разностранните икономически, политически и културни връзки между двете страни, подготовка на национални кадри в българските средни и висши учебни заведения и т.н.

Така например, от 1990 и до 2002 г. повече от 1000 български младежи и девойки от Украйна получиха висше и средноспециално образование в българските учебни заведения в София, Варна, Шумен, Благоевград, Велико Търново.

Още през май 1988 г. М. Дихан и В. Кирязов посетиха Одеския обком на партията и имаха среща с Руслан Борисович Боделан – секретар по идеология, и той обеща съдействие в създаване на български вестник, радио и телевизионни предавания на български език. Скоро след това на 31 юли 1989 година излезе българският вестник «Роден край» с редактори Иван Кондов от Варна, след две години – Афанасий Гайдаржи, а от 1994 г. и досега главен редактор на вестника с републикански статус е Дора Костова.

През 1990 г. Одеското радио и телевизия започнаха излъчване на български език един път в седмицата. Вече 14 години главен редактор, продюсер и водеща е артистката от Великотърновския музи-

кално-драматичен театър Ганна Пенева — всеобща любимка на цялата българска диаспора в Украйна.

Важен аспект за българското национално развитие винаги е бил въпросът за функциониране на родния език. През 1989 г. се регламентира функционирането на български език в Украйна и Молдова (той за първи път след Втората световна война е разрешен и получава право да се употребява свободно в учебните заведения, културни учреждения, в обществените места).

Телевизионният документален филм на Тончо Валев и Георги Костов «Забравените българи» в две серии, разкрива историята, бита и творчеството на българите от различни краища в Украйна и Молдова. Филмът свидетелствува за горчивата, трагична и неимоверно тежка съдба на цял народ, откъснат от прародината си и изгубил доста добродетели и традиции, дори и език — най-главният белег на етноса, безкрайният извор на духовно богатство и златното съкровище на нацията.

В резултат на промените в СССР, неговото разпадане през 1991 г. и създаването на суверена Украйна, социалното и най-напред правното положение на всички националности в страната, в това число и на българите, коренно се промени.

Конституцията на Украйна, законите относно правата на националните малцинства за езиците, за национално-културна автономия, както и редица други законодателни актове, създават реална възможност за националното възраждане на българите и другите народи в Украйна.

През април 1993 г. група участници на републиканското съвещание на представителите на националните малцинства в Киев предложи на редакция-

та на вестник «Роден край» да координира дейността по свикване на учредителния форум на Украинската асоциация на българите, за да приеме учредителни документи и да избере ръководни органи. Подписаха обръщението: И. Стоянов и Н. Баламажи (Киев), Н. Турлаков (Бердянск), Г. Каражов (Крим), В. Станков (Благоево), П. Пинти (Одеса).

На 2 октомври 1993 г. в град Одеса се състоя учредителна конференция на българските дружества и организации в Украйна, в чиято работа участваха 39 делегати от 11 дружества и 70 гости.

Конференцията избра Координационен съвет от 11 души. За президент бе избран Фьодор Петрович Каражеков, за вицепрезидент – Владимир Петрович Коев, заместници – Иван Палавнюк и Васил Митков.

От 20 февруари 1999 г. и досега за президент на Асоциацията на българските дружества и организации в Украйна е избран един от будните и родолюбиви българи, ръководител на Иличовската държавна администрация в Одеса сега заместник-губернатор на областта Антон Иванович Киссе.

Асоциацията като пълномощен представител на българската диаспора в Украйна смята за най-важно в своята дейност събуждането и развитието на националното самосъзнание, запазването на самобитната култура, традициите, които още не са изгубени, изучаването на български език, литература и историята, което ще ни позволи да се запазим като етнос.

Гаранция за това са законите на Украйна, трудолюбието и интелектуалния потенциал на българите.

С Указ на Президента на Украйна Леонид Кучма е създаден Съвет на представителите на обществе-

ните организации на национални малцинства, в който влиза и президента на асоциацията на българските културни дружества и организации Антон Киссе. Съветът е създаден с цел да се активизира участието на обществените организации на нацилналните малцинства в усьвършенстването на законодателството относно развитието на етническата, културна и религиозна идентичност на малцинствата в Украйна.

Асоциацията активно координира дейността на дружествата в националното възраждане, в установяване на всестранни връзки с България: полага големи усилия за включване на български език и история в учебните програми на училищата, където компактно живеят българи. И като резултат в селските училища с български състав роднят език се изучава като предмет в градовете и населените пунктове, където българите живеят компактно, откриват се неделни училища, езикови курсове. През 1993 г. се възражда Болградската гимназия, през 1996 в град Приморск се откри украинско-български лицей. На 10 декември 1997 г. в град Болград се откри Областен център на българската култура, а на 24 май 1999 г. в град Одеса с участието на Людмила Кучма, съпругата на Председателя на Министерския съвет на България Елена Костова и други официални лица се откри Всеукраински български културен център.

За постоянното внимание, което проявява Република България към национално-културните проблеми на българската диаспора в Украйна свидетелствуват срещите на Президентите на България Желю Желев с българската диаспора в Украйна в град Одеса през октомври 1994 г. и на Петър Стоянов –

също в Одеса на 10 юни 1999 г., с Георги Първанов на 31.1.2003 г., с Министър-председателя на Р. България г-н Симеон Сакскобургготски на 23 и 24 май 2004.

Аналогични срещи с българската диаспора в Украйна имаха Председателят на Министерския съвет на Р. България през октомври 1997 г. Иван Костов и вицепрезидентитът Тодор Кавалдажиев в градовете Одеса и Болград, и с. Червоноармейское през последните три-четири години.

Станаха регуларни контакти и личните срещи на президента и ръководството на Асоциацията на българските културни дружества и организации в Украйна Антон Киссе с Президентите на Украйна Леонид Кучма и Р. България Петър Стоянов през 1999-2002 г., Георги Първанов – 2003 г., Симеон Сакскобургготски през май 2004 г. – министър-председател на Република България.

Средствата за масова информация в България и Украйна продължават да следят и информират за събитията и живота на българите в Украйна и за най-важните събития в България и да формират по такъв начин общественото мнение в двете страни по техните актуални проблеми.

По инициатива на Одеското българско културно дружество през 1994-1998 г. в Одеса и Киев се състояха четири изложби на художници-българи от Украйна. На тях се експонираха творби на художници с български произход от Киев, Одеса, Кривой Рог, Запорожие, Симферопол, Измаил, Мукачев, Николаев, Болград, и др. места. Инициатор, организатор и творчески изпълнител на тези изложби беше заместникът на председателя на Одеското българско културно дружество Генадий Коев. Като

резултат на тази дейност през 1998 г. в Одеса беше издаден каталог «Художники болгары. Выставка, живопись, графика, декоративное-прикладное искусство».

През 1994-2001 г. в Одеското издателство «Маяк» излизат на български език книгите на писателя Иван Ненов «Мостът на раздяла», «Попечителят», сборник новели и разкази «Пролетно време» от група автори, книгите на Михаил Дихан «Писатели-българи в Украйна», «Преселването на българите в Русия през XIX век и техният социален статус». За горепосочения период, Одеското издателство «Маяк» публикува повече от 30 книги на български език, в това число и произведения на класиците Иван Вазов, Христо Ботев, Алеко Константинов, Пейо Яворов, Емилиян Станев, Елин Пелин, Мишо Хаджийски и др.

Процесът на националното възраждане събуди националното самосъзнание на хиляди българи в Украйна. От година на година се увеличава броят на хората с български произход. Този процес обхвана дори и градското население. Социологическото изследване, проведено сред българската диаспора през 1993 г. в Одеска област, показа, че за българи се смятат 97, 2 от анкетираните в Украйна.

Това е практически резултат на дейността на Асоциацията на българските дружества и организации в Украйна, СМИ на български език, вниманието на Правителствата от Украйна и България в националното възраждане на българската диапора.

През 1997-1998 г. в град Болград, през декември 1997 г. в Одеса, на 15-17 декември и 30-31 октомври 1998 г. се състояха научни конференции, по-

светени на 120-годишнината на освобождението на Българиия от турско робство под патронажа на Президента на Украйна Леонид Кучма. А тържествата в Болград на 10 декември 1997 г. бяха посветени на официалното откриване на Одеския областен български културен център и на проблемите на българското възраждане в Украйна и в региона.

Научните форуми в Одеса през декември 1997 и октомври 1998 бяха посветени на 120-годишнината на освобождението на България и те носеха международен характер. Историци, филолози, етнографи, фолклористи бяха представени от Русия, България, Молдова, Украйна.

Значителна част от докладите бяха посветени на освобождението на България от петвековното турско робство и ролята на народите на Русия и Украйна в Освободителната война от 1877-1878 г., а също на проблемите за социално-икономически, политически и културни отношения между братските народи през XIX и XX век.

Във всичките секции се разглеждаха и въпросите, свързани с културното наследство на българската диаспора в Украйна, с процеса на националното възраждане, започнало в края на 80-те години на XX век.

Докладите и съобщенията, приетите решения на тези конференции бяха публикувани в научен сборник под редакцията на декана на историческия факултет на Одеския държавен университет «И. И. Мечников» професор, академик Владимир Станко.

По отколешна традиция, в края на август 2000 г., българи от всички краища на България и от целия свят се събраха на събор «Рожен-2000». Там,

на обвеяните с родопските легенди Роженски ливади, си дадоха среща поколенията. Там от векове грее пламъкът на българщината.

На вододела между два века и две хилядолетия хиляди българи, които носиха родината в сърцата си, независимо къде по света ги е разпиляла съдбата, дойдоха на Рожен и почуствуваха духа на нова България.

На 26-27 август, по покана на Президента на Р. България Петър Стоянов тук се събраха близо 240 хиляди, живеещи в България и около 3000 от чужбина българи. От Украйна на празника пристигнаха около 350 българи. От Одеса – цялото ръководство на Асоциацията на българските дружества и организации в Украйна и на Одеското българско културно дружество, начело с президента на Асоциацията Антон Киссе и председателя на Одеското българско дружество Петър Пинти, а също председателите и активистите на българските дружества от цяла Украйна.

«Днес празнуваме 2000 г. не под кристалните полилеи във вековни дворци, а на родопските поляни. На земята няма храм, който да събере толкова много хора, колкото сме тук. От тук ще отправим нашата молитва за България, – каза Петър Стоянов. По-нататък той отбеляза, – «Можем да загубим пари, можем да загубим имот, можем да загубим свободата си дори, но загубиш ли вярата си, значи си загубил всичко. Това не трябва да губим. Българският дух ще го има, докато ги има събори, докато ги има българските песни и танци».

Празникът продължи два дни. Ръководството на Асоциацията има срещи и преговори с Президента

Петър Стоянов и вицепрезидента Тодор Кавалджиев.

През XX век почти всичките народи се сближиха, унифицираха своя бит и начина на мислене във връзка с технологическата и информационна революция и все пак всеки народ, в своята същност остава сам по себе си дотогава, докогато се запазва особения климат, времената на годината, пейзаж, национална кухня, етическия тип, език — защото те непреривно подхранват и възпроизвеждат националния образ на битието и мисленето.

Привлекателността, актуалността на националната идея в бързо глобализиране на сегашния свят се обяснява с това, че религиозната идея не само в атеистическите държави почти изчезна от обществения живот.

Социалната, комунистическа идея се оказа една от най-великите утопии, която заля света с кръв и насилие и доведе към неимоверни страдания и социални катаклизми. Най-силно пострада от това Русия, която загуби повече от 100 миллиона човешки души и натрапи тази система на други народи. Тоталитарната система и нейната идеология на единообразието водеха към изчезването, към сливането на нациите.

Националното съобщава на човека идеала на безсмъртието и го представя в интимно-личния, достоверен вид. Националната идея се въплътява в понятието «Родина». Родина — това е такаво обществено, духовно цяло, което се явява телесно, свързано с рода, кръвта, природата, земята, любовта към близките. Именно затова, когато общественият идеал представа пред нас като «Роди-

на» — той идейно е интимен и може лично да се възприема.

Народът-това е вечност в телесна форма. В нашето преходно време има място универсиализацията, глобализацията, общите близки черти, взаимопроникване на нациите и в същото време те, народите, изучавайки самобитния живот и възгледи на света, още не се унифицирахат, а се стремят да запазят своята самобитност.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД. Кратък очерк за българските преселвания в Русия 3
Част първа. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО И ПОЛИТИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В УКРАЙНА ПРЕЗ 20-30-ТЕ ГОДИНИ 11
Глава I. ПРЕСЕЛВАНЕ. УСТРОЙСТВО. СОЦИАЛНО ПОЛОЖЕНИЕ 12
а) Масовите преселвания на българите в Русия 12
б) Административно устройство на българите в Южна Русия 20
Глава II. СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО ПОЛОЖЕНИЕ ПРЕЗ 1918-1939 г 27
а) Социално-икономическо положение през 1918-1924 г 27
б) Създаване на български национални райони в Украйна през 20-30-те години 42
в) Насилствена колективизация 56
Част втора. КУЛТУРНИ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ РАЙОНИ В УКРАЙНА ПРЕЗ 20-30-ТЕ Г 60
1. Създаване на български училища и други учебни заведения 61
2. Одеският български драматичен театър «Георги Димитров» 93
3. Българска секция на Съюза на украинските писатели ... 103
4. Печат и литература на български език 119
ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПОСЛЕСЛОВ 124

Суспільно-політичне видання

ДИХАН Михайло Дмитрович

БОЛГАРСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ РАЙОНИ В УРАЇНІ У 20-30-х РОКАХ

Болгарською мовою

Редактор: *Ганна Пєнєва-Бесарабська*
Технічний редактор *М. О. Мнацаканова*
Коректор *Ганна Пєнєва-Бесарабська,*
Світлана Драгнєва

Видруковано з оригінал-макету, виготовленого в комп'ютерному центрі видавництва «Маяк» та редакції газети «РІНО». Підписано до друку 25.09.2004. Формат 84x108 1/32. Гарнітура «TimesDL». Ум. друк. арк. 10,2. Ум. фарбовідб. 10,0. Обл.-вид. арк. 10,0. Тираж 1000 прим. Зам. 4-470.

Всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Маяк».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб`єктів видавничої справи. Серія ДК № 654 від 31. 10. 2001.
650026, м.Одеса, вул. Жуковського, 14.
тел./факс 22-35-95

ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика».
09117, м. Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4.

Дихан Михайло Дмитрович
Д 504 **БОЛГАРСЬКІ НАЦІОНАЛЬНІ РАЙОНИ В УКРАЇНІ У 20-30-х РОКАХ** (короткий історичний нарис). – Одеса: Маяк, 2004. – 144 с.

ISBN 966-587-114-5

Книга розказує про переселення болгар і компактне заселення в Південноукраїнських степах, про утворення болгарських національних районів за радянських часів, їх ліквідації через декілька років і про репресії багатьох болгар і українців.

Д 4703010200 – 017 **Без оголош.**
217 – 2004

ББК 63.3(4Укр) 622-27
63.3(4Болг) 6-27

УДК 94(497.2) "1920-1940" – 054.62
94(477) "1920-1940" – 054.62